

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
TEISĖS FAKULTETAS
TEISĖS FILOSOFIJOS KATEDRA

Inga Zlatkienė
Teisė ir valdymas

TEMA
TEISINIAI SANTYKIAI IR JŲ RŪŠYS

Baigiamasis magistro darbas

Darbo vadovas:
Prof. Alfonsas Vaišvila

Vilnius, 2006

TURINYS

ĮVADAS	3
1. <i>Skyrius. TEISINIŲ SANTYKIŲ ESMĖ</i>	5
1.1. Visuomeniniai santykiai ir jų teisinis reguliavimas	5
1.2. Teisinių santykių samprata	8
1.3. Teisinių santykių požymiai	10
1.4. Teisinių santykių struktūra.....	11
1.4.1. Teisinių santykių objektas	12
1.4.2. Teisinių santykių subjektas	14
1.4.3. Teisinių santykių turinys.....	22
1.4.4. Realus ir faktinis elgesys	23
1.5. Teisinių santykių atsiradimo, pasikeitimo ir pasibaigimo prielaidos	24
1.6. Teisinių santykių rūšys	27
2. <i>Skyrius. TEISINIŲ SANTYKIŲ ATPAŽINIMAS PRAKTIKOJE</i>	31
2.1. Fizinio asmens dalyvavimas teisinių santykių įvairovėje.....	31
2.2. Juridinio asmens dalyvavimas teisinių santykių įvairovėje.....	45
IŠVADOS	55
SANTRAUKA.....	57
SUMMARY.....	59
LITERATŪROS SĄRAŠAS	61
PRIEDAS.....	67

IVADAS

Temos aktualumas, mokslinis naujumas, teorinė ir praktinė nauda. Galima drąsiai teigti, kad teisinių santykių teorija yra ne tik viena iš svarbiausių, bet ir viena iš sudėtingiausių ir pakankamai ginčijamų temų bendrojoje teisės teorijoje. Taip yra todėl, kad spartus visuomeninių santykių vystimasis, kuriame atsispindi interesų skirtingumas, reikalauja tam tikro apribojimo, reguliavimo ir patalpinimo į teisinius rėmus.

Šis darbas yra pirmas mokslinio pobūdžio darbas Mykolo Romerio universitete, pretenduojantis į detalesnę teisinių santykių analizę. Teisiniai santykiai kaip vienas iš įdomiausių teisės teorijos klausimų nagrinėjamas teisės teorijos Rusijos mokslo atstovų. Pastebėta, kad Rusijos autoriai nagrinėja teisinius santykius kaip struktūrizuotus darinius, pateikdami teisinių santykių klasifikacijas pagal įvairius kriterijus, tačiau mokslinių darbų, teisinių santykių atpažinimo praktikoje tema, autoriui surasti nepavyko.

Be mokslinio naujumo, kitas motyvas, paskatinęs autorių gilintis į pasirinktą temą yra jos aktualumas. Tiek fizinis, tiek ir juridinis asmuo per savo gyvenimo ar gyvavimo laikotarpį, priklausomai nuo savo subjektinių teisių ir teisinių pareigų, dalyvauja įvairiuose teisiniuose santykiuose, kur dalyvavimas vienuose yra ir/ar gali būti pagrindas dalyvauti kituose teisiniuose santykiuose. Būtent tai ir paskatino autorių rašyti magistro darbą pasirinkta tema ir gilintis į teisinių santykių esmę bei jų atpažinimą praktikoje.

Praktinė šio darbo nauda pasireiškia tuo, kad darbe pateikiamas fizinio ir juridinio asmens dalyvavimas teisiniuose santykiuose.

Tyrimo objektas. Teisiniai santykiai, jų rūšys bei jų atpažinimas praktikoje.

Tyrimo tikslas ir uždaviniai. Pagrindinis šio darbo tikslas yra atskleisti visuomeninių santykių tapsmą teisiniais santykiais, teisinių santykių sampratą, teisinių santykių struktūros elementus, teisinių santykių atsiradimo, pasikeitimo ir pasibaigimo priežastis, išnagrinėti teisinių santykių rūšis, priklausomas nuo skirtingų kriterijų, bei atpažinti teisinius santykius praktikoje.

Siekiant nurodytų tikslų, šiam darbui iškelti tokie uždaviniai:

- Pateikti visuomeninių santykių teisinį reguliavimą;
- Atskleisti ir pagrįsti teisinių santykių reglamentavimo poreikį;
- Išsamiai apibūdinti teisinių santykių struktūros elementus bei teisinių santykių požymius;
- Pateikti teisinių santykių įvairovę bei ją lemiančius veiksniai;

- Išnagrinėti fizinio bei juridinio asmens dalyvavimą teisinių santykių įvairovėje.

Tyrimų metodika. Tiriant teisinius santykius, jų rūšis bei formuluojant šio darbo išvadas remiamasi sisteminiu, loginiu, istoriniu, lyginamuoju literatūros analizės tyrimo metodais.

Sisteminio metodo naudojimo būtinybę lėmė sisteminė teisinių santykių prigimtis. Šis metodas padėjo analizuoti teisinius santykius pasitelkiant įvairių teisės šakų mokslu.

Loginis metodas būtinas išspręsti magistro darbo uždavinius, išsiaiškinti teisės normų turinį bei pateikti išvadas.

Istorinis metodas naudojamas išsiaiškinti tiek teisinio reguliavimo, tiek kartu ir teisinių santykių sampratos įvairovę priklausomai nuo istorinio laikotarpio, politinio režimo ar vyraujančios teisės sistemos.

Lyginamasis metodas naudojamas analizuojant įvairių autorių mintis apie teisinius santykius, jų struktūrą bei rūšis.

Literatūros analizės metodas apima mokslinės, informacinės, teisės aktų, internetinės informacijos šaltinių analizę, kuri naudojama bandant kuo išsamiau ir aiškiau atskleisti magistro darbo temą.

Darbo struktūra. Magistro darbą sudaro įžanga, dvi dalys ir išvados. Abi darbo dalys suskirstytos į skyrius pagal nagrinėjamą klausimą ir į poskyrius, kuriuose nagrinėjami skirtingi to paties klausimo aspektai.. Magistro darbo pabaigoje pateikiamas naudotos literatūros sąrašas. Darbo struktūrai įtakos turėjo tai, kad darbe nagrinėjama ne tik teisinių santykių teorija, bet ir teisinių santykių atpažinimas praktikoje.

1. Skyrius. TEISINIŲ SANTYKIŲ ESMĖ

1.1. Visuomeniniai santykiai ir jų teisinis reguliavimas

Kiekvienas žmogus visuomenėje kovodamas už save, savo egzistavimą, savo interesus ir apsaugą įstoja į santykius su kitais individais, organais ar organizacijomis, kitaip tariant žmonės visuomenėje yra susiję įvairiausiais tarpusavio santykiais, kurie savo pobūdžiu gali būti politiniais, ekonominiais, etiniais, moralės, šeimos, nacionaliniais ir taip toliau (t.t.). Būtent tokie santykiai, kurie saisto žmones visuomenėje yra vadinami visuomeniniais arba socialiniais santykiais.

Kiekvienas individas dalyvaudamas visuomeniniuose santykiuose turi savo interesus, kurie kiekvieno žmogaus gali būti labai skirtingi. Toks interesų skirtingumas daro visuomeninius santykius ypač sudėtingais: „jie - ne tik gėris, bet ir grėsmė žmogaus teisėms; jais asmuo ne tik įgyvendina savo teises, bet ir tampa kitų asmenų agresijos auka“ [52. P. 401]. Visuomeninių santykių sudėtingumas, kuriame atsispindi interesų susikirtimas reikalauja tam tikro apribojimo, reguliavimo ar kitokio poveikio, kuris socialinius santykius paverstų tinkamais įgyvendinant savo teises ir interesus ir netinkamais sudėtingumui ir prieštaravimui. Būtent dėl šios priežasties, jog visuomeniniai santykiai reikalauja tam tikro reguliavimo, į šiuos santykius įsikiša valstybė. Visuomeniniai santykiai niekaip negali tapti teisiniais santykiais nedalyvaujant valstybei. Valstybė čia svarbiausias dalyvis, kuriam dalyvaujant žmoniškieji santykiai tampa teisiniais santykiais. Ji oficialiai apiformindama ir teisė aktuose įtvirtindama visuomeninius santykius paverčia juos teisiniais santykiais. Kitaip tariant jeigu visuomeniniai santykiai yra pripažinti valstybės ir patenka į valstybinio teisinio reguliavimo sferą, jie teisės priemonėmis yra sunorminami ir tampa oficialiais teisiniais santykiais.

Teisinis reguliavimas – tai teisinis poveikis žmogaus elgesiui, kuris daromas teisės normomis ir teisės principais. Teisiniu reguliavimu bandoma ne tik aprašyti žmogaus subjektyvias teises (leidimus) ir pareigas (draudimus arba įpareigojimus), bet ir pakreipti žmonių elgesį norima linkme.

Kalbant apie teisinį reguliavimą, reikėtų paminėti, kad ne visada ir ne visur jis yra vienodas. Teisinis reguliavimas įgyja savo veidą ne tik priklausomai nuo vyraujančios teisės sampratos, bet ir nuo politinio režimo, valstybės vaidmens konkrečioje visuomenėje. Valstybėse kuriose vyrauja

totalitarinis režimas reiškinys reguliavimas yra visiškai priešingas teisiniam reguliavimui, kuris esti demokratinėse valstybėse.

Totalitarinėse valstybėse teisinio reguliavimo paskirtis yra teisės normomis ir principais sureguliuoti kuo didesnę dalį visuomenės gyvenimo. Kitaip tariant, valstybėse kuriose egzistuoja toks politinis režimas vyrauja imperatyvus teisinio reguliavimo metodas. Valstybė, teisės normose nurodydama beveik tik draudimus ir įpareigojančius paliepiamus, kišasi į žmoniškuosius santykius labai aktyviai. Čia galioja principas, jog viskas yra draudžiama išskyrus tai kas tiesiogiai leista įstatymo. Santykio dalyviams neleidžiama jokia elgesio saviveikla ir nukrypimai nuo teisinių imperatyvų, visuomeniniai santykiai negali atsirasti anksčiau nei juos leidžianti teisės norma.

Demokratinio režimo atveju, teisinio reguliavimo paskirtis yra visiškai kitokia nei totalitarinio. Valstybėse, kuriose egzistuoja toks politinis režimas vyrauja jau nebe imperatyvus, o dispozityvus teisinio reguliavimo metodas. Teisiniu reguliavimu nesiekama sureguliuoti visiškai visų visuomeninių santykių, juos nesiekama detalai ir labai smulkmeniškai sureguliuoti. Reguluojamos čia tik pagrindinės žmonių elgesio kryptys, bendros elgesio ribos. Esant tokiam politiniam režimui santykio dalyviams suteikiama laisvė patiems savo nuožiūra konkretinti savo teises bei pareigas ir tai daryti nevaržant vienas kito teisių.

Kalbant apie politinius režimus ir iš jų išplaukiantį teisinį reguliavimą, reikėtų pažymėti kad imperatyvus ir dispozityvus teisinio reguliavimo metodas grynu pavidalu praktikoje nesutinkamas, nebent kalbėtume apie kokią nors konkrečią šalį konkrečiu jos politinės raidos etapu. Dažniausiai imperatyvumas ir dispozityvumas tarpusavyje derinami. „Teisės normoje gali būti numatyti ne visi santykio dalyvių galimo elgesio variantai, o tik pagrindiniai, tipiški, dažniausi. O už jų ribų lieka santykiai (elgesys), tiesiogiai nereguliuojami tos normos. Bet kurioje visuomenėje, net esant bet kuriai politinei santvarkai, į teisinio reguliavimo sritį patenka tiek teisės normų tiesiogiai reguliuojami, tiek tiesiogiai nereguliuojami santykiai“[52. P. 206]. Dėl šių priežasčių imperatyvus ir dispozityvus metodai dažniausiai tarpusavyje yra derinami, jie vienas kitą papildo. Jų sąveika išreiškia principas: kas nėra draudžiama įstatymo ir nepažeidžia kito asmens teisių ir teisėtų interesų – leidžiama.

Teisinėje literatūroje yra minimi ir kiti teisinio reguliavimo metodai, kurių pagalba visuomeniniai santykiai yra paverčiami teisiniais santykiais. Administracinėje teisėje veikia subordinacijos ir įsakymo metodas, kurių esmė – operatyviai reguliuoti santykius susiklostančius valstybinėje tarnyboje tarp atitinkamas pareigas užimančių tarnautojų. Darbo teisei būdingas reguliavimo metodas – pagyrimas. Šalių Lygiateisiškumo ir autonomijos metodas būdingas proceso

šakų teisei, kur ieškovo ir atsakovo, kitų teismo tyrimo dalyvių teisinė padėtis vienas kito atžvilgiu yra tokia pati.

Kalbant apie teisinio reguliavimo pagalba visuomeninių santykių tapsmą teisiniai santykiai, reikėtų paminėti, jog ne visi visuomeniniai santykiai gali tapti teisiniais santykiais. Teisė reguliuoja ne visus visuomeninius santykius, o tik pačius svarbiausius ir „reikšmingiausius, nes galioja principas: de minimis non lex et pretor (smulkmenomis įstatymas ir teisėjas neužsiima)“ [52. P. 144]. Teisė nereguliuoja tokių santykių kaip draugystė, ištikimybė, meilė. Tokius santykius reguliuoti būtų ne tik kad nekorektiška, bet tai reikštų ir visišką įsikišimą į asmens privatų gyvenimą. Taigi, tokie santykiai teisei yra tiesiog neįdomūs ir kitiems asmenims visiškai nereikšmingi. Labiausiai teisei rūpimi visuomeniniai santykiai yra turtiniai santykiai, santykiai atsirandantys valdant valstybę ir santykiai susiję su teisinės tvarkos pažeidimu ir iš to sekančiomis teisinio poveikio priemonėmis.

Bendraja prasme tariant, reikšmingiausi visuomeniniai santykiai dar kitaip gali būti vadinami žmonių santykiai sureguliuoti teisės normomis, yra vadinami teisiniais santykiais, nors jei sektume P. Leonu, galėtume tvirtinti, kad teisiniu santykiu yra laikomas „gyvenimo santykis juridinės normos tetvarkomas“ [40. P. 144]. Bet kuriuo atveju tik tos teisinės normos, kurios nurodo kas ir kokie veiksmai gali arba turi būti atliekami, kad tarp individų susiklostytų teisiniai santykiai, paverčia visuomeninius santykius teisiniais santykiais.

Teisinis reguliavimas turi ne tik savo reguliavimo metodus, bet ir stadijas, kurių pirmoji – tai bendrasis teisinis reguliavimas, antroji – individualus teisinis reguliavimas. Bendrojoje teisinio reguliavimo stadijoje konstitucija ir kiti įstatymai nustato pradinę visiems piliečiams teisinę padėtį, o individualioje stadijoje asmuo pats ištraukia į teisinius santykius siekiant pačiam plėsti ar siaurinti savo teises.

Būtent per šiuos aukščiau minimus teisinio reguliavimo metodus valstybė įtraukia į teisinius santykius. Taigi galima daryti išvadą, kad kiekviename teisiniame santykiyje dalyvauja valstybė, kurios dalyvavimas vykdamas teisinį reguliavimą reiškia, kad valstybė pirmiausia sukuria teisinio poveikio žmonių elgesiui priemones, t.y. teisės normas, juose įkūnija žmonių elgesį ir sukuria institucijų sistemą tokiam elgesiui vykdyti ir prižiūrėti [52. P. 210].

1.2. Teisinių santykių samprata

Pradedant gilintis į teisinių santykių esmę ir apibūdinimą, reikėtų pradžiai paminėti, jog teisinių santykių teorija yra ne tik viena iš svarbiausių, bet ir viena iš sudėtingiausių ir pakankamai ginčijamų temų bendrojoje teisės teorijoje. Pavyzdžiui sociologinės teisės krypties šalininkai visiškai priešingai supranta teisę, o kartu ir teisinius santykius, nei normatyvistinės (etatistinės) ar marksistinės teisės krypties šalininkai.

Sociologinė teisė, dar kitaip teisinėje literatūroje vadinama gyvąja teise, kurios vienas žymesnių pradininkų E. Ėrlichas (1862-1922). Sociologai „teikia pirmumą trečiajam teisinės būties lygmeniui, t.y. realiai egzistuojančiai visuomenės tvarkai - teisiniams santykiams“ [52. P. 94]. Šiai kryptčiai yra svarbiausia prigimtinės žmogaus teisės ir iš jų išplaukiantis asmens teisių autonomiškumas, o tai reiškia, kad teisinis reguliavimas čia negali būti visa apimtimi, negali būti reguliuojami visi žmoniškieji santykiai. Sociologams rūpi ne tai kas užrašyta, bet kas nusistovėjo ir susiformavo visuomenėje. Teisei rūpimi faktiniai santykiai atsirandantys įvairiose gyvenimo srityse yra įforminami įstatymuose, o tas įforminimas būtent ir reiškia pripažinimą. Kitaip tariant, įstatymų leidėjas nesukuria naujos normos, bet ją atranda ir įformina. Be to sociologinė teisė dar suteikia ir patiems žmonėms reguliuoti savo tarpusavio elgesį. Esant tokiai žmonėms suteiktai galimybei atsiranda pagrindas pripažinti dispozityvumo dominavimą.

Sociologinės teisės priešingybė ir kritikuotoja yra normatyvistinė teisė. Pasak šios teisės krypties atstovų, kurių vienas žymesnių yra H. Kelzenas (1881-1973), teisės normų, kurios yra švarios nuo ideologinių ir sociologinių aspektų, atsiradimą sąlygoja ne realūs visuomeniniai santykiai, o pagrindinė norma, kaip tam tikras pradinis teisės šaltinis, išskylanti virš visuomenės [52. P. 79]. Teisiniai santykiai normatyvistų požiūriu visų pirma yra suformuluojami teisės normos ir tik po to jie yra įdiegiami visuomenei ir realizuojami, t.y. visų pirma atsiranda teisė normos, o tik po to teisiniai santykiai, bei teisės normų privalomumą lemia ne moralė, o valstybės autoritetas. Valstybė čia gali kištis į žmonių gyvenimą tiek kiek tik nori, ji savo nuožiūra gali reguliuoti bet kokią gyvenimo sritį, gali įrodinėti ir nustatinėti visuomeninio santykio dalyviams visas įmanomas teises ir pareigas. Normatyvistinė teisei teisiniai santykiai tai valstybės sugalvoti, teisės normomis įforminti santykiai, kurių dalyviai neturi jokios galimybės reguliuoti savo tarpusavio elgesio. Todėl normatyvistiniu požiūriu teisiniai santykiai įgauna imperatyvumo atvaizdą.

Sekanti mano paminėta teisės teorijos kryptis, kurios pagrindinis atstovas K. Marksas (1818-1883), yra marksistinė. K. Marksas stengėsi pažinti teisę ne iš užrašų, o iš tikrovės. Jo nuomone teisiniai santykiai yra įstatymiškai įtvirtinti, viešpataujančios tam tikroje visuomenėje

klasės interesai, o viešpataujanti klasė pasak jo yra tik disponuojanti ekonomine jėga, t.y. turinti privačios nuosavybės mastą. Teoretikas atmeta bet kokias prigimtines teises bei žmogaus vaidmenį kuriant teisę, o kartu ir teisinius santykius [52]. Teisiniai santykiai čia išplaukia ne iš įstatymo, o iš visuomenės, kuri turi būti išraiška iš gamybos būdo išplaukiančių bendrų interesų ir poreikių.

Šiuolaikinėje teisinėje literatūroje vyrauja dvejopa teisinių santykių samprata. Vieni teisininkai teigia, kad teisiniai santykiai yra teisės normomis sureguliuoti visuomeniniai santykiai, kiti tvirtina, kad teisiniai santykiai yra ypatingos rūšies visuomeniniai santykiai t.y. visuomeninio santykio teisinė forma [54. P. 210].

Anot profesoriaus A. Vaišvilos knygoje „Teisės teorija“: „Teisiniai santykiai – tai teisės normomis ar teisės principais sureguliuoti ir dėl to socializuoti žmonių santykiai, kurių dalyviai tarpusavyje susaistyti privalomos abipusių teisių ir pareigų pusiausvyros, ginamos valstybės. (Vilnius, 2004, P.402). Taip pat teisinius santykius apibūdina ir dauguma teisės teorijos teoretikų, nors I. A. Ilinas savo knygoje „Valstybės ir teisės teorija“ sutikdamas su šiuo apibrėžimu prideda, kad „Žmonių santykiai tik tada bus teisiniais santykiais, kada teisinės normos prižiūrės šiuos santykius ir nurodys juos sekančias teises pasekmes“. (Maskva, 2003, P.109). Autoriaus nuomone, žmonės dalyvauja teisiniuose santykiuose ne kaip paprasti žmonės, o kaip teisės subjektai, sugebantys dalyvauti tokiuose teisiniuose santykiuose taip kad jų žodžiai ir veiksmai tampa juridiniais veiksmais už kuriuos jie atsakingi.

Teisinius santykius kaip ypatingos rūšies visuomeninius santykius apibūdina teoretikas S. Vancevičius. Autoriaus nuomone „Teisinis santykis – tai teisinis jo subjektų ryšys“ [54. P. 210], kurio pagrindą sudaro subjektinės teisės ir pareigos, atsirandančios teisės normos pagrindu, esant normos hipotezėje juridinių faktų sudėčiai. Faktinį visuomeninį santykį reguliuoja teisinis santykis, be to faktinis visuomeninis santykis su teisiniu santykiu labai glaudžiai susijęs. Teisės normą sukonkretina teisinis santykis, įstatymo pagrindu atsirandantis tarp konkrečių subjektų, ir teisinis santykis veikia faktinį visuomeninį santykį. Jeigu subjektų elgesys teisėtas, tai yra faktinių ir teisinių santykių vienovė. Subjektams nevykdant teisės normų reikalavimų, atsiranda teisinio santykio ir to faktinio santykio, kurį turi paveikti teisės normos prieštaravimas [54. P. 210].

Apibendrinant teoretikų mintis apie teisinių santykių sampratą, galime drąsiai teigti, kad visi teoretikai bendrai sutinka su tuo, kad teisiniai santykiai yra visuomeninių santykių atmaina, be to jų aprašoma teisinių santykių paskirtis taip pat vienaip ar kitaip yra sutampanti.

1.3. Teisinių santykių požymiai

Teisiniai santykiai nuo visuomeninių santykių skiriasi tam tikrais požymiais, kurie bendrai būdingi bet kokios rūšies teisiniams santykiams:

- teisiniai santykiai tai tokie visuomeniniai santykiai, kurie apibrėžti teisinėmis normomis arba teisiniais principais, kitaip tariant teisiniai santykiai atsiranda tik teisės normos arba viešai pripažįstamų teisės principų pagrindu. Teisinis santykis gali būti tik toks visuomeninis santykis kuriam pritaria valstybė ir iš kurio atsiradusios teisės ir pareigos yra ginamos valstybės priemonėmis. Kadangi ne visi teisiniai santykiai patenka į teisinio reguliavimo sritį, tai teisinio santykio pavidalas yra suteikiamas tik žmogaus teisių požiūriu reikšmingiausiems socialiniams santykiams [52. P. 402]. Beje reikėtų pabrėžti, kad teisės normos ne tik sukuria teisinius santykius, bet teisės normų pagrindų teisiniai santykiai baigiasi ar pasikeičia;
- kiekvienas teisinis santykis - tai teisinė išraiška realaus ir faktinio visuomeninio santykio. Tesės normos nesukuria teisinio santykio, o tik suteikia jiems teisinę formą. Pavyzdžiui tam tikru laiku kai kurie teisiniai santykiai nebūna reguliuojami teisės normomis, tačiau laikui bėgant jie yra teisiškai įforminami ir apibrėžiami teisės normomis. Tačiau tai nereiškia, kad tokie santykiai anksčiau neegzistavo. Teisės normos jų nesukūrė, tiesiog tokie santykiai įgijo teisinę formą. Taigi teisinis santykis yra faktinio turinio (visuomeninio santykio) ir teisinės formos (teisės normos) vienybė [41. P. 139].
- kiekviename teisiniame santykiyje dalyvauja tam tikri dalyviai, kurie teisės teorijoje vadinasi subjektais, taigi teisinis santykis yra teisinis ryšys tarp konkrečių subjektų, kuriais gali būti tik žmonės. Šie santykiai negali susiklostyti tarp daiktų ar tarp asmens ir daikto. Beje teisiniai santykiai susiklostantys tarp žmonių yra susiję su tam tikromis vertybėmis. Dažniausiai jie iškyla dėl daiktinių ar dvasinių vertybių įgijimo, naudojimosi ar disponavimo jomis. Teisės norma visuomeninio teisinio santykio dalyviui suteikia tam tikrą teisę, o kitą dalyvį – įpareigoja. Iš to išplaukia, kad teisinis santykis - tai subjektinės teisės ir teisinės pareigos vienybė.
- Teisinis santykis - teisės normos įgyvendinimo forma. Teisinis santykis – tai pirmiausia veikianti teisės norma. Teisiniu santykiu pasireiškia realūs valstybės paliepimai bei jų galia, ir būtent šiais paliepimais pasiekiamas norimas tikslas [52. P. 402].
- Teisiniai santykiai – tai tokie visuomeniniai santykiai, kurių dalyvių subjektinių teisių ir pareigų įgyvendinimas yra garantuojamas valstybės prievarta. Kitaip tariant, per konkretų teisinį santykį valstybė įgyvendina teisės normos prievartinį pobūdį;

- Teisiniai santykiai turi intelektualinių ir valinių elementų. Intelektualinis teisinio santykio požymis reiškia elgesio, reguliuojamo teisės normomis įsisąmoninimas, o valinis požymis – tai subjekto gebėjimas suvokti savo veiklą ir teisės normos galią reguliuoti socialinį elgesį ir atitinkamai valdyti savo veiksmus. Kadangi teisės normose įtvirtinta valstybės valia, tai teisiniuose santykiuose vienaip ar kitai yra įtvirtinta jų dalyvių valia [56 P. 402]. Vertėtų pažymėti, kad teisiniuose santykiuose dalyvių valia pasireiškia kur kas aktyviau nei visuomeniniuose santykiuose. Teisiniuose santykiuose subjektų valia pasireiškia kaip teisių realizavimas, įgyvendinimas;
- Teisinis santykis yra viena iš sudedamųjų teisinio reguliavimo dalių. Kita teisinio reguliavimo dalis, kuri labai glaudžiai susijusi su teisiniu santykiu yra teisės norma. Teisinis reguliavimas sritis – tai konkretūs visuomeniniai santykiai įtvirtinti teisės normose ir taip įgavę teisinių santykių pavidalą;
- Teisiniai santykiai turi savo ypatingą struktūrą, kuri susideda iš tam tikrų elementų, kurių pagrindiniai ir dažniausiai teisės literatūroje minimi yra subjektas, objektas ir turinys.

Kalbant apie teisinių santykių požymius, reikėtų paminėti, kad aukščiau paminėti požymiai yra toli gražu ne visi požymiai, kuriuos galėtumėme išskirti, tačiau tai patys pagrindiniai be kurių teisiniai santykiai nebūtų teisiniais santykiais.

1.4. Teisinių santykių struktūra

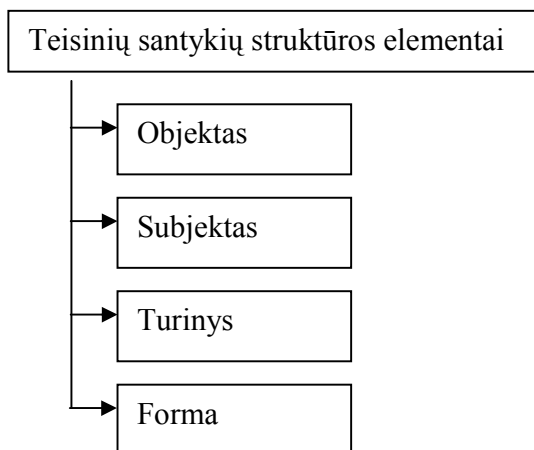
Į kiekvieną teisinį santykį žiūrima kaip į struktūrą, kuri susideda iš tam tikrų atskirų, sudėtingų ir tarpusavyje susijusių elementų (žr. 1 schema). Išanalizavus teisinę literatūrą galime pastebėti, jog nėra vieningos nuomonės apie elementus sudarančius teisinį santykį.

Vertėtų turėti omenyje, kad tradicinė teisės teorija visiškai priešingai nei teorija pripažįstanti fenomeną traktuoja teisinių santykių struktūrą ir jį sudarančius elementus. Šiuolaikinės tradicinės teisės teorijos šalininkai visuotinai sutinka, kad pagrindiniai teisinių santykių struktūros elementai yra trys: teisinių santykių objektas – tai į ką nukreipti teisiniai santykiai, teisinių santykių subjektas – dalyviai teisinių santykių turinys susidedantis iš subjektinių teisių ir teisinių pareigų.

A.V. Poliakovo [49. P. 760], A.F. Višnevskio, N.A. Gobratoko ir V.A. Kučinskio [56. P. 408]. nuomone, šią klasifikaciją galima papildyti ir tokiu elementu, kaip realaus ir faktinio teisinių

santykių subjektų elgesio elementu, be kurio neturi jokios prasmės teisinių santykių turinys. Šį elementą dar kitaip galima pavadinti teisinio santykio forma.

1 schema. Teisinių santykių struktūra



Teisinių santykių struktūros elementų apibūdinimus pateiksiu sekančiai.

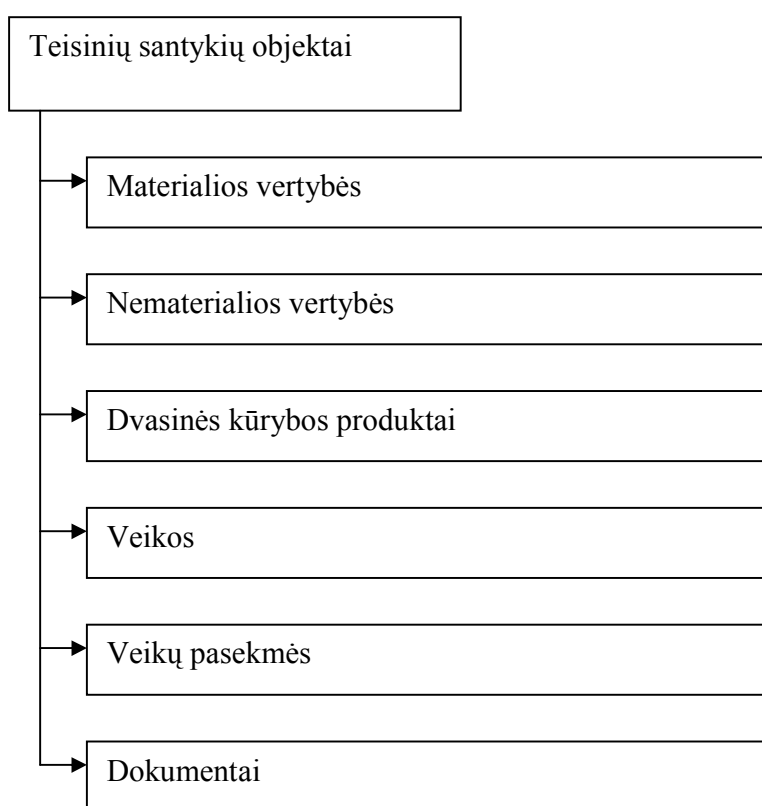
1.4.1. Teisinių santykių objektas

Teisinio santykio objektas – tai tam tikra reali vertybė, kuria siekia pasinaudoti ir ją apsaugoti teisinio santykio dalyviai. Pageidaujama vertybe subjektai gali pasinaudoti tik naudodamiesi savo teisėmis ir pareigomis. Teisinio santykio objektas labai artimai susijęs su teisinio santyki dalyvio, turinčio subjektinę teisę, interesu. Teisinio santykio objektas ir yra valstybės ginama vertybė, kuri priklauso tam dalyviui. Teisinio santykio objektu gali būti įvairių rūšių vertybės pradedant nuo materialinių ir baigiant dvasinėmis (žr. 2 schema).

Materialinės vertybės - tai gamtos ir kultūros daiktai, kurių žmonės siekia. Materialinės vertybės dažniausiai būna civilinių teisinių santykių objektai, tai pinigai, nekilnojamasis turtas ir t.t. Asmeninės nematerialios vertybės – tai tokios vertybės kurios negali būti apčiuopiamos, jos susijusios su žmogaus vidumi, įsitikinimais ar būseną, tai – garbė, orumas, sveikata, gyvybė, asmens neliečiamybė ir t.t. Dvasinės kūrybos produktai – tai įvairūs literatūros, mokslo ir meno darbai. Teisinių santykių veikos - tai veiksmai ir neveikimas. Dokumentai šia prasme – tai vertybiniai

popieriai, oficialūs dokumentai, susidedantys iš obligacijų, akcijų, vekselių, loterijos bilietai, pinigų, privatizavimo čekių, pasų, diplomų, atestatų ir kt. Kai kurie iš jų gali tapti teisinio santykio objektais tais atvejais, kai pametus reikia juos atkurti, išduoti dublikatus. Akcijos gali būti ir pirkimo-pardavimo objektas.

2 schema. Teisinių santykių objektų rūšys



Teisės teorijos teoretikas A.B Poliakovas pabrėžia, kad teisinėje literatūroje egzistuoja mažiausiai dvi teorijos kurios paaiškina ir parodo kiek objektų gali dalyvauti viename teisiniame santykyje. Viena iš jų vadinasi monoteistinė, kita pliuralistinė. Monoteistinė teorija teigia, kad teisiniame santykyje gali būti tik vienas objektas, tas į kurį nukreiptas teisinis santykis arba tas kurį veikia teisinis santykis. Veikti teisinis santykis gali ne bet kokį objektą, o tik žmonių elgesį, kuris susideda iš žmogaus turimų teisių ir pareigų [49. P. 772].

Monoteistinė teorija apie egzistuojantį vieną objektą susilaukė labai daug kritikos, nes ši teorija negali būti pritaikoma visiems teisiniams santykiams. Būtent dėl šios priežasties pliuralistinė teisės teorija visiškai priešingai ne monoteistinė traktavo teisinio santykio objektą, kuris jų manymu teisiniame santykyje gali būti ne vienas, o keli. Kitaip tariant, jų nuomone, o teisiniu santykiu gali būti išsidėsčius ne viena vertybė. Tai gali būti materialinės vertybės – daiktai, o taip pat dvasinės kūrybos produktai, bei asmeninės nematerialios vertybės. Tokią objektų teoriją būtų tiksliau vadinti ne pliuralistine teorija, o vertybine teorija.

1.4.2. Teisinių santykių subjektas

Teisinio santykio subjektas - tai asmuo ar organizacija, kuriems valstybė suteikia galimybę būti subjektinių teisių ir pareigų turėtoju. Šiuolaikinėje teisinėje literatūroje „subjektinės teisės“ sąvoka labai dažnai vartojama kaip „subjekto“ ar „teisinio santykio dalyvio“ sinonimas, o XIX amžiaus pabaigos ir XX amžiaus pradžios teoretikai „teisės subjekto“ sąvoka apibūdindavo tik subjektinių teisių turėtoją [43].

M.N. Marčenko teigimu teisiniuose santykiuose žodis „subjektas“ gali būti naudojamas dviem prasmėm, subjektas gali būti suprantamas aktyviaja prasme, kaip teisių turėtojas ir pasyviaja prasme, kaip pareigų turėtojas [43. P. 574]. Šio teoretiko mintis taip pat vystė ir E.H. Trubeckov, jis prie to paties dar teigė, kad teisiniu subjektu gali būti bet kas, kuri sugeba turėti teises nepriklausomai naudojasi jis tomis teisėmis ar ne [43. P. 134].

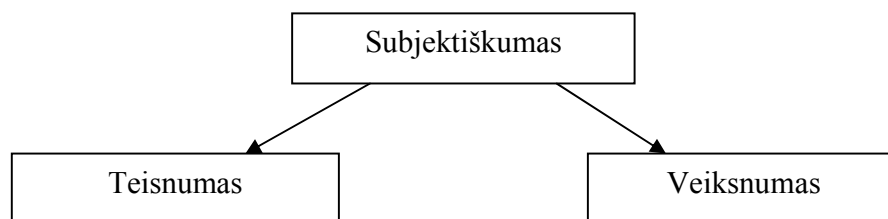
Teisinių santykių subjekto supratimas labai glaudžiai susijęs su teisės subjekto supratimu. Reiktų pažymėti, kad teisės subjektu neįmanoma būti nebūnant teisinių santykių subjektu ir teisinių santykių subjektu neįmanoma būti nebūnant teisės subjektu. Teisinių santykių subjektas – tai teisės subjektas, kuris turi tam tikrų teisių ir pareigų. Teisinių santykių subjektu gali būti asmenys, kurių elgesys yra apibrėžtas teisės normomis, kuriose nurodomos tokių subjektų teisės ir pareigos. Iš to galime daryti išvadas, kad teisinių santykių subjektu gali tapti socialinių santykių dalyvis, bet ne kiekvienas, o tik tas kurio elgesys yra apibrėžtas teisės normomis. Kalbant apie teisinių santykių dalyvius, reikia paminėti, kad teoretikas E.N. Trubeckis ypatingai daug dėmesio skyrė teisinių santykių dalyvių analizei. Jo nuomone teisinių santykių dalyviu gali būti tik gyvas ir tikras žmogus kuris labai glaudžiai susijęs su realistiniu teisės supratimu, o teisiniai santykiai gali būti tik tarp

žmonių ar žmonių ir tam tikrų grupių, kurios susideda taip pat iš gyvų žmonių [44. P. 421]. Kito teisės teoretiko L.I. Petražickio, labai daug samprotavusio ir rašiusio apie teisinių santykių subjektus nuomonė dėl tik žmogaus galėjimo būti teisinių santykių subjektu sutampa su E.N. Trubeckio nuomone. Tačiau teoretikas taip pat pabrėžia, kad ši tiesa ne visada buvo visiems žinoma ir aiški, nes ankstesniais laikais teisę būti teisinio santykio subjektu turėjo ir dievai, dvasios bei gyvūnai [44. P. 430].

Teisės teorijos teoretikas A.V. Poliakovas taip pat gvildendamas teisinių santykių subjektų klausimą, kalba apie palaipsniui augantį subjektų ratą, kurie gali patekti į oficialius teisinius santykius. Taip atsitinka dėl to, kad valstybė apibrėžia ir įteisina vis daugiau subjektų teisių ir pareigų [49]. Pavyzdžiui, Antikos laikais teisinių santykių subjektu negalėjo būti moteris, apie jos teises valstybė jokiuose norminiuose aktuose net nekalbėjo, o tiksliau tariant moteris apskritai neturėjo jokių teisių.

Kiekvienos valstybės teisės normos įtvirtina savo valstybėje pripažįstamus teisinių santykių subjektus, tačiau teisei nestovint vietoje, o jai pastoviai vystantis, tiesiog neįmanoma į šį subjektų ratą įtraukti visų subjektų, kurie gali dalyvauti teisiniame santykiuje. Realiai egzistuojantis teisinių subjektų ratas yra kur kas platesnis už valstybės apibrėžtą. Be to kiekvienas subjektas gali būti ne vieno teisinio santykio subjektu, jis gali dalyvauti tuose teisiniuose santykiuose, kuriuose jis sugeba dalyvauti realizuodamas savo teises ir pareigas. Ne gamta, ne visuomenė, o tik valstybė gali nustatyti kas ir kokiomis sąlygomis gali tapti teisės subjektu. Tik tai įstatymu galima nustatyti ir pripažinti tas savybes, kurios leidžia asmeniui ar organizacijai tapti teisės subjektu. Būtent šios savybės vadinasi subjektiškumas [43]. Kitaip sakant, „subjektiškumas – tai teisės normomis nustatytas galėjimas būti teisinių santykių subjektu“ [41. P. 142]. Subjektiškumas turi tam tikrus tik jam būdingus požymius (žr. 3 schema)

3 schema. Teisinių santykių subjekto požymiai



Teisnumas – tai „teisės normų asmeniui suteiktas ar pripažintas leidimas imtis tam tikrų pareigų ir įgyti subjektinę teisę į tam tikrą gėrį, susikurtą pareigų vykdymu“ [52. P. 410]. Kitaip

sakant teismo samprata apima leidimą turėti teises ir pareigas, bet galėjimas turėti teises ir pareigas nereikia ir galėjimo savo veiksmais įgyti teises ir susikurti pareigas. Anot prof. A. Vaišvilos „Teisnumas yra ne subjekcinė teisė, o tik leidimas ją įgyti. Todėl skirtingai nuo subjekcinės teisės, teisnumui būdinga tai, kad:

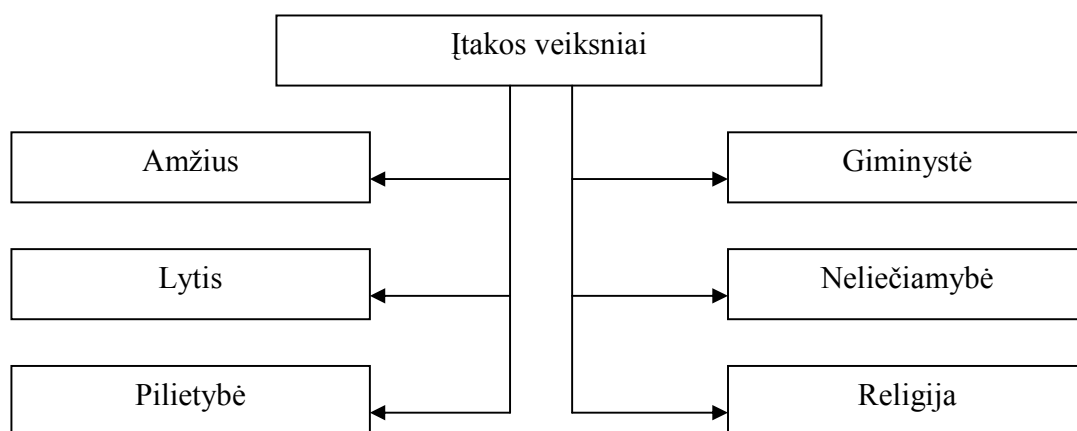
- Jį asmeniui suteikia Konstitucija nereikalaujama iš asmens jokių išankstinių pareigų vykdymo;
- Jis neatskiriamas nuo asmenybės, negalima atimti iš žmogaus bendrojo teismo kaip leidimo veikti savo interesų įgyvendinimo linkme;
- Jis nepriklauso nuo lyties, amžiaus, profesijos, tautybės, socialinės padėties, gyvenamosios vietos;
- Jis neperduodamas, jo negalima kam nors deleguoti (būtent tai ir turi galvoje minėtas Pirmasis Lietuvos statutas, drausdamas asmeniui pasiduoti į vergiją, nes atsisakyti laisvės – tai atsisakyti teismo);
- Subjekcinės teisės atžvilgiu jis pirmesnis, yra subjekcinės teisės prielaida;
- Subjekcinė teisė konkreti, o teistumas abstraktus, nes tai leidimas įgyti ne kurią nors konkrečią, o bet kurią teisę, reikalingą asmens interesams įgyvendinti;
- Subjekcinę teisę galima prarasti pareigų nevykdymui, o teismo (bendrojo) – ne, nes jis, kaip sakėme, yra ne pati subjekcinė teisė, o tik jos galimybė“[52. P. 411].

Kalbant apie teisinių santykių subjektų teismumą, reikėtų pabrėžti, kad viena iš svarbiausių savybių, būdingų teisumui yra jo visuotinumas. E.N. Trubeckio teigimu visi žmonės teisingi, tačiau ne visi tuo teismumu vienodai naudojasi. Naudojimasis teismumu priklauso nuo paties žmogaus savybių: ne visi žmonės yra vienodai protingi, vienodai apdovanoti valia ir ne visi vienodai siekia tam tikrų dalykų [44. P. 422]. E.N. Trubeckis analizuodamas teismo ryšį su pačiu žmogumi, išdėstė veiksnys, darančius poveikį teisumui, bei juos labai aiškiai ir išsamiai apibūdintino (žr. 4 schema).

Amžius tai pats pagrindinis veiksnys, kuris veikia teismumą. Kiekvienos šalies įstatymai nustato amžių pilietinei pilnametystei, po kurios pasiekimo asmuo tampa veiksnus ir įgyja teises sudaryti tam tikrus sandorius. Bendrąja prasme, visi įstatymai nustato politinės pilnametystės amžių, kurio sulaukę piliečiai įgyja vieną pagrindinių teisių – teisę rinkti ir teisę būti išrinktam į tam tikrą valstybinį organą. Galų gale, visų šalių įstatymai numato amžių, kurio sulaukus gali stoti į santuoką.

Antras veiksnys – lytis. Įstatymai gali numatyti tam tikrus ribojimus priklausomai nuo lyties. Pvz. gali apriboti moterų dalyvavimą valstybės politiniame gyvenime, gali uždrausti būti išrinktomis į tam tikrus valstybės valdymo organus.

4 schema. Veiksniai darantys įtaką teisnumui



Toliau, teisnumą veikia giminystė. Santuokos sudarymui tai turi labai didelę reikšmę. Artimieji giminaičiai neturi teisės sudaryti santuokos. Draudimas sudaryti santuoką tarp artimųjų giminaičių, tai nėra vien tik dėl religinių priežasčių, pati pagrindinė priežastis yra fiziologinė. Yra pastebėta, kad dviejų artimais giminystės ryšiais susijusių žmonių palikuonys gali turėti tam tikrų apsigimimų.

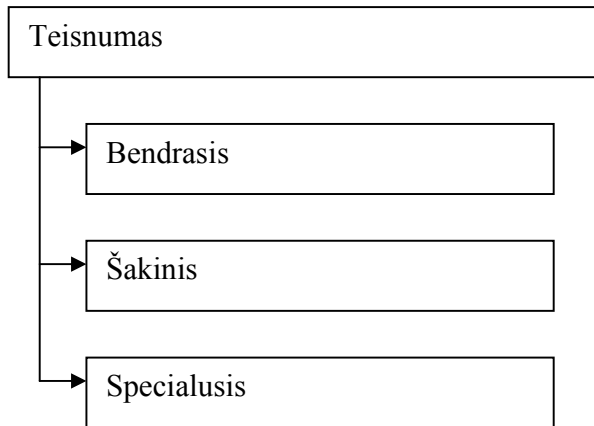
ketvirtas veiksnys, kuris veikia teisnumą –noliečiamybė. Pilietinės noliečiamybės sąvoka susijusi su žmogaus geru vardu. Netekti noliečiamybės tai reiškia netekti daugumos teisių. Pvz. Kol neįrodyta, kad žmogus padarė nusikaltimą, preziumuojama, kad jis yra nekaltas, O pripažinimas kaltu, tai reiškia tam tikrų teisių apribojimą ar jų atėmimą.

Galų gale, asmens teisnumą veikia ir religija, kurią jis pripažįsta. Dauguma valstybių savo įstatymuose įtvirtina religiją, kurią ji pripažįsta ir numato savo požiūrį į kitas religijas. Kai kurioms kitoms religijoms valstybė suteikia visišką laisvę vystytis ir nesikiša į jas, o kai kurias valstybė gali tiesiog uždrausti.

Ir paskutinis veiksnys, kuris veikia teisnumą yra pilietybė. Užsienio šalių piliečiai ar žmonės be pilietybės negali valstybėje įgyti tam tikrų teisių, pvz. jie neturi teisės balsuoti renkant atstovus į valstybės valdymą ir negali būti išrinkti tokiais atstovais [44].

Tiek teisės teorija tiek ir praktika teigia, kad teisnumas gali būti trejopas (žr. 5 schema).

5 schema. Teisnumo rūšys



Bendrasis teisnumas – asmens ar organizacijos galėjimas būti teisės subjektu apskirai, kitaip sakant tai leidimas asmeniui ar organizacijai „imtis bet kurių pareigų ir jų vykdymui susikurti reikšmingą gėrį ir įgyti į jį tinkamą subjektinę teisę“ [52. P. 413]. Šią teisę valstybė pripažįsta nuo asmens gimimo.

Šakinis teisnumas reiškia specializuotą asmens ar organizacijos galėjimą įgyti tam tikros teisės šakos teises. Kiekviena teisės šaka tokį leidimą gali pripažinti nuo skirtingo momento kurį gali apibrėžti amžius, pilietybė, lytis ir .t.t

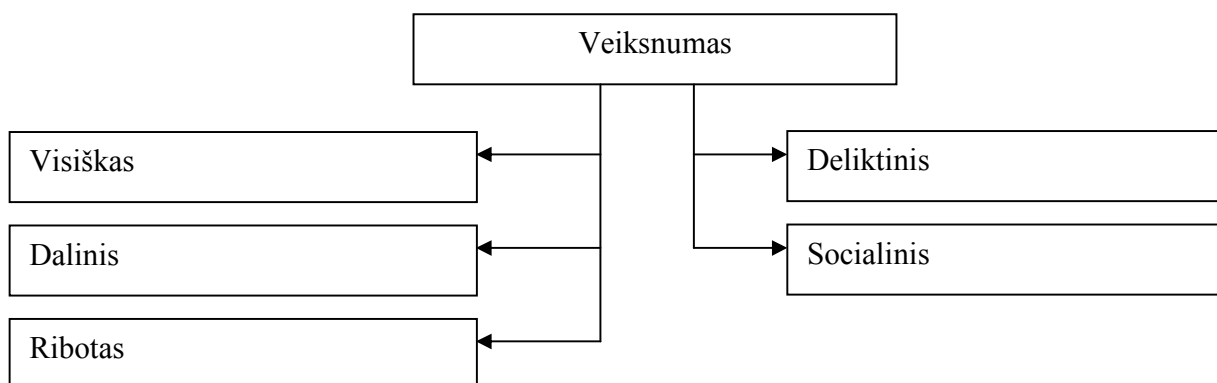
Specialusis teisnumas dar kitai vadinamas tarnybiniu ar profesiniu teisnumu reiškia leidimą įgyti tokias teises, kurių įgyvendinimas priklauso nuo tam tikrų žmogaus asmeninių savybių, tokių kaip pvz. talentas, išsilavinimas. „Organizacijų, juridinių asmenų teisnumas irgi specialus. Tai leidimas imtis įstatymo apibrėžtos veiklos. Asmuo gavęs aukštąjį mokslą baigusio teisininko diplomą, įgyja specialųjį teisnumą, kurio pagrindu jis gali įgyti subjektinę teisę gauti tardytojo, prokuroro, teisėjo įgaliojimus, jeigu sugebės vykdyti iš tų įgaliojimų išplaukiančias pareigas“ [52. P. 413].

Kitas subjektiškumo požymis veiksnumas, kuris beveik visada atsiranda sulaukus įstatyme numatyto amžiaus. Veiksnumas – tai teisės normomis nustatytas gebėjimas vykdyti tam tikras pareigas ir tuo pagrindu teisnumo lygmens teises versti subjektinėmis teisėmis. Veiksnumas tai toks subjektiškumo elementas, kuris ne taip kaip bendrasis teisnumas, priklauso nuo amžiaus. Visiškas veiksnumas įgyjamas kai asmeniui sukanka 18 metų. Vaikai iki 14 metų ir psichiniai ligoniai negali naudotis visišku veiksnumu. Jeigu jie nori sudaryti tam tikrus sandorius, tai gali padaryti tik per atstovus arba kitų vardu.

Anot prof. A. Vaišvilos veiksnumas struktūros požiūriu lyginant su teisnumu yra kur kas sudėtingesnė sąvoka, nes veiksnumas atsižvelgiant į teisių ir pareigų įgijimo pobūdį gali būti skirstomas į „veiksnumą pagal įstatymą ir veiksnumą pagal sandorį. Veiksnumas pagal įstatymą – tai asmens gebėjimas atlikti teisės normų jam nustatytas pareigas (pvz., karinę tarnybą); veiksnumas pagal sandorį – asmens gebėjimas pačiam savo veiksmais sudaryti civilinį sandorį, jo pagrindu įgyti subjektines teises ir vykdyti iš jų išplaukiančias pareigas“[52. P. 414]. Veiksnumas gali būti išskiriamas į keletą rūšių (žr. 6. schema).

Jei asmuo yra sulaukęs pilnametystės, jis yra psichiškai sveikas ir jo veikla nesuvaržoma jokių teismo nuosprendžiu, laikoma, kad toks asmuo yra visiškai veiksnus. Dalinis veiksnumas – nuo 14 iki 18 metų amžiaus. Jei asmens gebėjimas įgyti tam tikras teises yra apribotas teismo nuosprendžiu ar nutartimi, laikoma, kad toks asmuo yra ribotai veiksnus.

6. schema. Veiksnumo rūšys



Studijuojant teisinę literatūrą darbo autorės pastebėta, kad dažniausiai teisės teorijos teoretikai apie veiksnumą kalba labai abstrakčiai, neišskirdami jokių veiksnumo rūšių. Tik antai A.V. Poliakovas ir A. Vaišvila nagrinėdami asmenų veiksnumą, pabrėžia, kad kalbant apie veiksnumą reikėtų išskirti deliktinį veiksnumą. A.V. Poliakovo nuomone deliktinis veiksnumas – tai galėjimas būti atsakingu už įvykdytus teisės pažeidimus. Būti atsakingu, - jo nuomone - reiškia prisiimti ir iškęsti tas sankcijas, kurios numatytos teisės normomis [49. P. 768]. A. Vaišvila labai panašiai apibūdindamas deliktinį veiksnumą dar pridėdavo, kad deliktinis veiksnumas – tai „asmens

gebėjimas savo turtu arba asmeniu garantuoti naudojimąsi savo subjektinėmis teisėmis ir atlyginti tuo naudojimąsi padarytą kitų asmenų teisėms žalą“[52. P. 415].

A. Vaišvila, kalbėdamas apie veiksnumą, išskiria dar vieną jo manymu reikšmingą veiksnumo rūšį –socialinį veiksnumą. „Socialinis veiksnumas, - teigia A. Vaišvila – tai organizacinis, ekonominis asmens gebėjimas rinkos ekonomikos sąlygomis būti mainų santykių dalyviu. Bedarbis, būdamas fiziškai ir psichiškai veiksnus, yra neveiksnus socialiai: jis nepajėgia esamomis sąlygomis imtis tam tikrų pareigų vykdymo ne dėl to, kad fiziškai ar psichiškai nepajėgtų ar nenorėtų jų vykdyti, o dėl to, kad jo pareigos *hic et nunc* niekam nereikalingos (dėl rinkos, kaip pasiūlos ir paklausos, stokos) arba jų negalima vykdyti dėl priežasčių, nesusijusių su pačiu asmeniu (gamybos priemonių, investicijų stokos). O negalintis vykdyti pareigų asmuo negali sulaukti iš visuomenės grįžtamų paslaugų“[52. P. 414-415].

Ir pabaigai apie asmens subjektiškumą reikėtų paminėti, kad teisnumas ar veiksnumas niekam negali būti apribojamas kitaip, kaip tik įstatymų numatytais pagrindais ir tvarka [9].

Kalbant apie teisinių santykių subjektų rūšis, reikėtų paminėti, kad ne visi teisė teorijos teoretikai išskiria vienodas subjektų rūšis. Antai buvusio V. Kapsuko universiteto teisės fakulteto teoretikai knygoje „Valstybės ir teisės teorija“ teigia, kad teisinių santykių subjektų rūšys yra: gyventojai, organizacijos ir netipiniai teisinių santykių subjektai [41.P. 142-144], M.N. Marčenko, išskiria dvi subjektų rūšis: fiziniai asmenys ir juridiniai asmenys [43], A.V. Poliakovas teigia, kad teisinių santykių subjektai skirstomi į fizinius asmenis, organizacijas ir socialinius junginius [44.P. 768-769]. A.F. Višnevskis, N.A. Gobratokas ir V.A. Kučinskis skiria fizinius asmenis, organizacijas, socialinius susivienijimus ir valstybę apskritai [56.P. 410]. Teoretikai A. Vaišvila [52. P. 416], M.E. Žarkis ir A.A. Kribačėvas [57. P. 52] teisinių santykių subjektus skirsto į individualius ir kolektyvinius (žr. 1 lentelė). Toks skirstymas darbo autorės nuomone yra pats teisingiausias ir priimtinausias, tai ties juo ir apsisistojama.

Piliečiai – tai tokie teisinių santykių subjektai, kurie turi daugiausia teisių, jie gali dalyvauti įvairiausiuose teisiniuose santykiuose. Užsieniečiai ar asmenys be pilietybės taip pat gali būti daugelio teisinių santykių subjektais, tačiau jiems valstybė taiko tam tikrus apribojimus, jie pavyzdžiui negali dalyvauti renkant atstovus į valstybinę valdžią ar negali į tokią valdžią būti išrinkti. Asmenims su dviguba pilietybe taip pat gali būti kliūčių stoti į tam tikrus santykius. Pvz. Kai kurios valstybės gali numatyti, kad asmenys su dviguba pilietybe negali būti atstovais parlamente, negali tapti prezidentu ir t.t.

1 lentelė. Teisinių santykių subjektai ir jų rūšys

TEISINIŲ SANTYKIŲ SUBJEKTAI	
INDIVIDUALŪS SUBJEKTAI	KOLEKTYVINIAI SUBJEKTAI
Piliečiai	Valstybė
Asmenys be pilietybės	Visuomeniniai susivienijimai
Užsieniečiai	Administraciniai – teritoriniai vienetai
Asmenys su dviguba pilietybe	Valstybės institucijos
Asmenys su pabėgėlio statusu	Užsienio firmos

Valstybė kaip teisinių santykių subjektas yra ne tik civilinės teisės ir ūkinės veiklos subjektas, bet ji dalyvauja įvairiuose tarpvalstybiniuose, konstituciniuose, finansiniuose ir kt. teisiniuose santykiuose. Čia kalba eina apie teisinius santykius, kurie įtvirtinti tarptautinėse sutartyse, apie rinkiminius teisinius santykius, loterijų organizavimo bei vykdymo teisinius santykius ir t.t.

Visuomeniniai susivienijimai. Į juos piliečiai jungiasi savanoriškai, gera valia ir siekdami įgyvendinti bendrus interesus, tokius kaip ekonominius, politinius, socialinius, profesinius ir t.t. Į visuomeninių susivienijimų sąvoką įeina ir tokie susivienijimai kaip religiniai, politinės partijos ir k.t. Susivienijimų teises ir pareigas nustato specialūs teisės aktai, kuriais reikia vadovautis kuriant visuomeninius susivienijimus, vykdant jų veiklą, bei juos naikinant.

„Valstybės institucijų subjektiškumas ypatingas tuo, kad jos vykdo valdžios įgaliojimus – turi teisę duoti kitiems teisės subjektams (piliečiams, institucijoms) privalomus paliepimus ir jų vykdymą užtikrinti teisine valstybės prievarta. Jų subjektiškumą sudaro specialus teisės akto (dažniausiai įstatymo) nustatyta jų kompetencija (teisės ir pareigos)“ [52. P. 417].

Kalbant apie fizinių ir juridinių asmenų teisnumą reikėtų pažymėti, kad skirtingai nei fizinių asmenų, juridinio asmens teisnumas atsiranda tuo pačiu metu kaip ir veiksnumas, t.y. nuo juridinio asmens įstatų ar nuostatų įregistravimo dienos. Kai kurių juridinių asmenų teistumo atsiradimas gali priklausyti ne nuo įregistravimo, o nuo teisės akto išleidimo ir jo įsigaliojimo. Pavyzdžiui kai kurie viešieji juridiniai asmenys gali būti įsteigti, kai tam tikra kompetentinga institucija išleidžia nutarimą jį įsteigti.

Užsienio firmų, tiek valstybinių, tiek ir privačių teisnumą ir veiksnumą numato šalies įstatymai, pati tarptautinė teisė bei tarptautinės sutartys.

1.4.3. Teisinių santykių turinys

Kaip jau prieš tai minėjau vienas iš pagrindinių teisinių santykių požymių yra tas, kad teisinių santykių subjektai tarpusavyje yra susaistyti subjektinėmis teisėmis ir pareigomis. Būtent šios subjektinės teisės ir pareigos ir sudaro teisinio santykio turinį. Anot A.Vaišvilos „Sukonkretinti teisinio santykio turinį – tai pažinti tas teises ir pareigas, jų tarpusavio santykius“[52. P. 420].

Subjektinę teisę, kaip teisinio santykio turinio elementą, teisės teorijos teoretikai apibūdina nevienodai. S.Vancevičius subjektinės teisės sąvoką pateikia labai abstrakčią, anot jo „Subjektinė teisė – tai teisės normos nustatytas teisinio santykio dalyvio galimo elgesio matas“[54. P. 214]. A.Vaišvila subjektinės teisės sąvoką pateikia platesnę teigdamas, kad „Subjektinė teisė – tai konkrečiam asmeniui įstatymo leisto ar neuždrausto elgesio, ginamo valstybės prievarta, rūšis ir mastas“[52. P. 420]. Kai kurie teoretikai pateikia, kad subjektinė teisė tiesiog „galimybė atlikti tam tikrus veiksmus ar reikalauti, kad kiti juos atliktų ar neatliktų“[36. P. 51].

Subjektinė teisė, kaip teisinio santykio turinio elementas turi tam tikrus požymius:

- subjektinė teisė – tai leistinas elgesys. Teisinio santykio subjektas gali laisvai pasirinkti kaip elgtis;
- subjektinė teisė garantuojama ir kito teisinio santykio dalyvio pareiga. Pareiga čia gali pasireikšti tiek aktyviai, tiek ir pasyviais veiksmais;
- subjektinės teisės paskirtis – tenkinti teisinio santykio dalyvio poreikius.

Kalbant apie subjektinę teisę reikėtų paminėti, kad subjektinė teisė nėra vienalytė teisės kategorija. Subjektinė teisė turi savo vidinę struktūrą, kuri skirstoma į tris teises galimybes:

- galimybė pačiam elgtis kaip numatyta;
- galimybė reikalauti, kad kitas teisinio santykio dalyvis elgtųsi teisingai ir atliktų savo pareigą;
- galimybė kreiptis į kompetentingas valstybės institucijas, kad pastaroji panaudotų prieš kitą teisinio santykio dalyvį prievartą (tais atvejais kai kitas teisinio santykio dalyvis nevykdo savo pareigos).

Kitas teisinio santykio turinio elementas yra pareiga. S. Vancevičius pareigą apibūdina taip pat kaip ir subjektinę teisę. Anot jo, „Teisinė pareiga – tai teisės normoje numatytas teisinio santykio dalyvio privalomas elgesio matas“[54. P. 215]. Apibūdinant plačiau „Teisinė pareiga – rūšis ir mastas privalomo elgesio, kuriuo yra legalizuojama visuomenėje konkretaus asmens subjektinė teisė – leidimas naudotis tam tikru gėriu“[52. P. 423].

Pareiga, kaip ir Subjektinė teisė, turi tam tikrus skiriamuosius bruožus:

- pareiga – tai privalomas elgesys, kuris tiksliai nustatytas ir apibrėžtas teisės normų;
- pareiga garantuojama valstybės prievarta;
- atlikti pareigą reikalauja teisės norma;
- pareigos paskirtis – tenkinti kito teisinio santykio dalyvio ar valstybės interesus.

Teisinė pareiga kaip ir subjektinė teisė nėra vienalytė. Teisinė pareiga turi tam tikrą vidinę struktūrą, kuri susideda iš:

- teisinės pareigos neatlikti tam tikrų veiksmų;
- teisinės pareigos atlikti tam tikrus veiksmus;
- teisinės pareigos teisiškai atsakyti.

Kiekviena teisinė pareiga iškyla tam tikru pagrindu. Teisės teorijoje šis pagrindas yra vadinamas socialiniu būtinumu. Susidariusi visuomeninių santykių sistema reikalauja atitinkamo socialinio žmonių elgesio. Yra daugybė ekonominių santykių prielaidų, lemiančių būtinas piliečių ir pareigūnų pareigas, nes gamyba negalima be darbo sutarčių bei gamintojų ir vartotojų sutarčių.

Teisinės pareigos atsiranda pagal privatinę ir viešąją teisę. Piliečiai privalo mokėti mokesčius, tarnauti kariuomenėje, pareigūnai – atlikti pareigas dėl viešųjų interesų. Valstybė ir jos institucijos vykdo visuomeninių interesų užtikrinimo funkciją. Jų teisės ir pareigos sutampa ir vadinamos įgaliojimais [54.P. 215].

Teisiniuose santykiuose subjektinę teisę ir teisinę pareigą įgyvendina šių santykių subjektai. Teisinio santykio dalyvis subjektine teise gali pasinaudoti savo nuožiūra, jam panorus jis gali jos visiškai atsisakyti. Šis bruožas yra skiria subjektinę teisę nuo teisinės pareigos, kur pareigos atsisakymas yra teisinės atsakomybės pagrindas. Norint kad subjektinės teisės ir teisinės pareigos egzistuotų kaip teisiniai reiškiniai, šie elementai turi būti glaudžiai tarpusavyje susiję. Negali būti subjektinės teisės jeigu jos negarantuoja teisinė pareiga ir negali būti teisinės pareigos jeigu ji neskirta subjektinei teisei įgyvendinti.

1.4.4. Realus ir faktinis elgesys

Anot A.V Poliakovo [49. P. 760], A.F. Višnevskio, N.A. Gobratoko ir V.A. Kučinskio [56. P. 408] teisinių santykių struktūrą, kuri susideda iš objekto, subjekto ir turinio, reikėtų papildyti ir tokiu elementu kaip realaus ir faktinio teisinių santykių subjektų elgesio elementu.

Atitinkamų gėrių pasiekimas ir panaudojimas įmanomų tik teisinių santykių subjektų realiu elgesiu, kuris atitinka jų subjektines teises ir teises pareigas. Deja labai dažnai faktiniai realūs teisinių santykių subjektų veiksmai neatitinka jų subjektines teises ir teises pareigas. Kartais tokie veiksmai būna netgi visiškai priešingi. Būtent ši aplinkybė turi principinę reikšmę, atitinkamų problemų susijusių su teisinių santykių turinio sprendimams.

Teisinėje literatūroje teisinio santykio turiniu paprastai vadiname subjektines teises ir teises pareigas, nors kai kurie teoretikai pažymi, jog negalima teisinio santykio turiniu laikyti tik subjektines teises ir pareigas. To daryti negalima būtent dėl to, kad čia į vieną susiplaka faktas ir teisė, kitaip tariant susipina realus visuomeninis santykis ir teisės norma.

Reikėtų atskirti teisinį ir faktinį teisinio santykio turinį. Teisinis turinys turi susidėti iš subjektinių teisių ir pareigų, o faktinis teisinio santykio turinys turi susidėti iš realių veiksmų, kuriais realizuojamos subjektinės teisės ir teisinės pareigos. Kitaip sakant, teisinis santykis turi turėti du turinius.

Teisinio santykio turinio analizė suteikia galimybę daryti išvadą, kad kalbant apie teisinių santykių turinį reikia vadovautis ne formaliu, o realiu kriterijum.

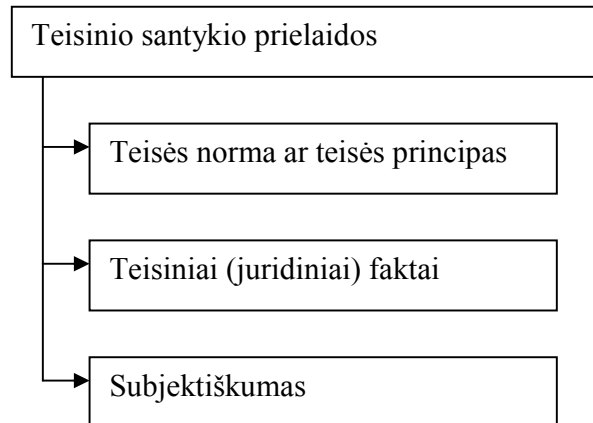
Subjektinės teisės ir teisinės pareigos tik suteikia tam tikram elgesiui galimybę ar būtinumą. Subjektai įsivaizduoja tam tikrą teisinio santykio formą, kuri turi būti užpildyta tam tikru realiu turiniu, o tokiu realiu turiniu gali būti tik realus subjekto elgesys.

1.5. Teisinių santykių atsiradimo, pasikeitimo ir pasibaigimo prielaidos

Kiekvienas teisinis santykis atsiranda esant tam tikrai prielaidai. Teisės teorijoje yra įvardijamos prielaidos, kurioms tik esant ir egzistuojant kartu gali atsirasti teisinis santykis (žr. 7 schema).

Teisės norma ar teisės principas turi leisti ar bent jau nedrausti teisinio santykio subjektui atlikti tam tikrus veiksmus, pvz. Sudaryti sandorį ar sudaryti santuoką. Teisės norma turi numatyti teisini santykio subjekto subjektines teises ir teises pareigas.

7 schema. Teisinio santykio atsiradimo ir funkcionavimo prielaidos



Teisiniame santykiyje gali dalyvauti tik žmogus, kuris pasižymi teisiniu subjektiškumu, t.y. jis turi būti teisnus ir veiksnus. Būtent šios savybės leidžia asmeniui tapti tam tikro teisinio santykio dalyviu.

Teisės normos, reguliuodamos tam tikrus santykius, kurių subjektai turi subjektingas teises ir teisingas pareigas, dar nesukuria konkretaus teisinio santykio. Norint šį santykį sukurti reikia teisinio (juridinio) fakto. Juridinis faktas taip pat yra ir priemonė pakeisti ar panaikinti teisinį santykį. Kitaip sakant turi būti jungiamoji grandis tarp teisės normos ir teisinio santykio.

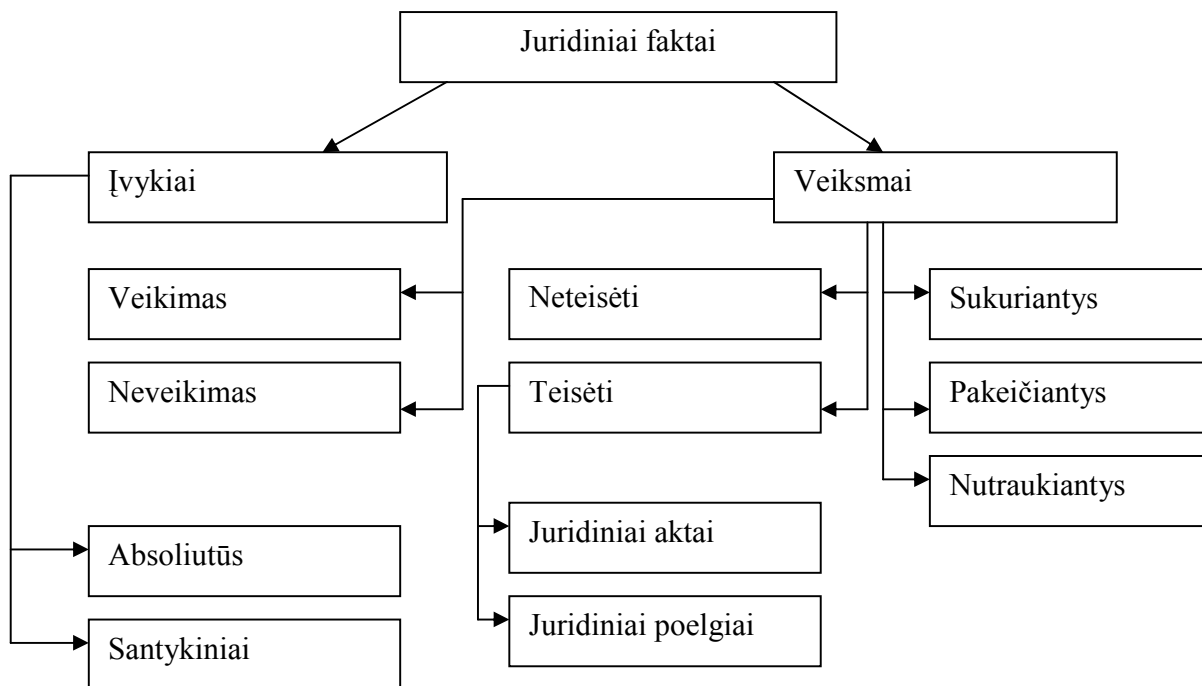
„Teisiniai (juridiniai) faktai – tai tam tikri konkretaus gyvenimo faktai (aplinkybės) su kurių būvimu teisės normos sieja konkrečių teisinių santykių sukūrimą, pasikeitimą ar pasibaigimą“[36. P. 51]. Būtent todėl, kad įstatymų leidėjas teisinių santykių atsiradimą, pasikeitimą ir pasibaigimą sieja su šiais faktais, šie faktai vadinami teisiniais (juridiniais). Fakto pripažinimas teisiniu reiškia valstybės įsipareigojimą reguliuoti jo pagrindu atsirandančius socialinius santykius. „Teisinio fakto statuso vienoms ar kitoms aplinkybėms suteikimas priklauso nuo įstatymų leidėjo valios, o ne nuo pačių žmonių – to proceso dalyvių. Ne įstatymas sukuria tokius faktus – jie atsiranda ir egzistuoja šalia pozityvios teisės, bet tik teisės normos suteikia jiems teisinių faktų statusą, t.y. galimybę atitinkamai veikti žmonių santykius. Ši teisės normos reakcija į konkrečią situaciją jau numatyta pačioje teisės normos hipotezėje. Teisiniai faktai yra turiningiausias pagrindas, kad atsirastų ir funkcionuotų teisiniai santykiai“[52. P. 405].

Išskiriami tokie juridiniam faktui būdingi požymiai:

- tai tam tikros realios tikrovės reiškinys;
- tai toks reiškinys, kurį numato teisės normos;
- tai turi būti toks reiškinys, su kuriuo teisės normos sieja tam tikrus teisinius padarinius (pasekmes).

Teisiniai faktai yra įvairiausios gyvenimo aplinkybės, todėl ir klasifikuojami labai įvairiai (žr. 8 schema).

8 schema. Juridinių faktų rūšys



Teisinėje literatūroje populiariausias juridinių faktų klasifikavimo kriterijus, kuris juridinius faktus paskirsto į įvykius ir veiksmus yra valinis.

„Įvykiai – tai tokie teisiniai faktai, kurie atsiranda be visuomeninio santykio subjekto valios ir sąmonės“ [52. P. 405]. Tai tokie faktai kurie visiškai nepriklauso nei nuo subjekto veiksmų. Tokie įvykiai gali būti stichinės nelaimės, potvynis, natūrali žmogaus mirtis ir t.t. Įvykiai savo ruožtu gali būti absoliutūs, kurie nepriklausomi nuo žmogaus valios ir santykiniai – priklausantys nuo žmogaus valios, bet ne atsiradusio teisinio subjekto (giminystė; jei namą padegs išmokės draudimą). Kartais įvykiai gali prasidėti ir tam tikrais žmogaus valiniais veiksmais, kurie žmogui vėliau nesugebant jų kontroliuoti perauga į įvykius.

Veiksmi – „tokie teisiniai faktai, kurie atsiranda teisinių santykių subjektų valia, yra tos valios išorinė išraiška. Veiksmi gali pasireikšti tiek veikimu, atliekant konkrečius veiksmus, pvz. pasirašant pirkimo-pardavimo sutartį, tiek ir neveikimu, pvz. nesumokėti mokesčių. Veiksmi pagal santykį su teisės normomis skirstomi į teisėtus ir neteisėtus, kur teisėti savo ruožtu dar skirstomi į juridinius aktus, kuriais tiesiogiai, sąmoningai siekiama teisinio rezultato ir juridinius poelgius, kurie

neturi aiškaus kryptingumo, o subjektas taip elgdamasis nepretenduoja į koki nors tikslą (pvz., pastebėto teisės pažeidimo pareiškimas policijoje).

Į sukuriančius, pakeičiančius ir panaikinančius veiksmus juridiniai faktai skirstomi pagal padarinių pobūdį. Sukuriantys – tai tokie juridiniai (teisiniai) faktai, kurie yra pagrindas atsirasti teisiniams santykiams, faktai, kurie yra pagrindas pasikeisti teisiniams santykiams vadinami pakeičiančiais, pavyzdys galėtų būti atsistatydinęs ministras ir jo pareigų perleidimas kitam asmeniui, o faktai, kurie yra pagrindas pasibaigti teisiniams santykiams – nutraukiantys.

Ne visi teisiniai santykiai atsiranda, pasikeičia ar pasibaigia veikiant vienam faktui, kartais teisės normos numato kelių teisinių faktų sutaptį, tai reiškia, kad teisiniams santykiams atsirasti, pasikeisti ar nutrūkti reikia kelių juridinių faktų. Pvz., norint, kad tarp asmens ir socialinio draudimo institucijos atsirastų pensijos teisinis santykis, būtini tokie faktai kaip amžius, darbo stažas, tam tikri dokumentai, tam tikrų institucijų tam tikri sprendimai ir t.t.

1.6. Teisinių santykių rūšys

Patys teisiniai santykiai, taip pat kaip ir jų sudedamosios dalys (elementai) yra klasifikuojami. Teisinė literatūra naudoja gana įvairų spektrą teisinių santykių klasifikavimo pagrindų, kurių jų dėka išskiriamos labai įvairios teisinių santykių rūšys (žr. priedas, 2 lentelė).

A.F. Višnevskio, N.A. Gobratoko ir V.A. Kučinskio nuomone teisinius santykius visų pirma reikėtų padalinti pagal atšakinį pobūdį, t.y. pagal teisės šakas. Tokiu pagrindu teisiniai santykiai skirstomi į: konstitucinius, administracinius, civilinius, baudžiamuosius, pilietinius teisinius, darbo, šeimos, komercinius, ekologinius ir kt.[56. P.426]

Pagal funkcionuojamąjį kriterijų, teisiniai santykiai skirstomi į: reguliacinius, sankcijų taikymo arba teisingumo vykdymo ir auklėjamuosius. Reguliaciniai santykiai labai dažnai vadinami teisę nustatantys santykiai, nes jie susiję su teisėtais jų dalyvių veiksmais. Per šiuos santykius teisės normos reguliuoja visuomeninius santykius, nustatydamos dalyviams subjektines teises ir teises pareigas. Savo ruožtu sankcijų taikymo teisiniai santykiai atsiranda neteisėtų veikų pagrindu, kitaip tariant esant teisės pažeidimams. Jie priešingai nei reguliaciniai santykiai nenustato subjektyvių teisių ir pareigų, o yra teisingumo vykdymo. Auklėjamieji teisiniai santykiai - tai tarsi reguliacinių ir apsauginių santykių apibendrinimas. Būtent šiais santykiais siekiama, kad subjektas apmąstyto tą

žalą, kurią patirs nepakludamas teisės imperatyvams, taip pat tą bendrą naudą, kurią garantuoja teisėtas elgesys. Tai skatina subjektą elgtis teisėtai [56. P. 426].

Atsižvelgiant į tai, kad teisė yra skirstoma į materialinę ir procesinę, funkcionuojančią atitinkamose teisinių santykių sferose, teisiniai santykiai skirstomi į materialius ir procesinius. Materialiniai teisiniai santykiai tai santykiai susiję prievolėmis, daiktinėmis teisėmis, finansavimu, kreditavimu, investavimu ir kt. Procesiniai santykiai - sukurti apsaugoti ir įgyvendinti asmens teises.

Kai kurie teisės teorijos teoretikai, tame tarpe ir S. Vancevičius išskiria bendruosius ir konkrečius teisinius santykius, kurie tokiu požiūriu skiriami valstybės atžvilgiu. Pasak A.V. Poliakovo bendrieji teisiniai santykiai išskyla valstybinėje teisėje ir konstatuojami teisinėmis normomis [49. P. 779].

Konkretūs teisiniai santykiai tai tokie teisiniai santykiai į kuriuos gali įstoti ne visi teisės subjektai, o tik tie kurie įvykdė konkrečius teisinius poelgius, kitaip tariant konkretūs teisiniai santykiai atsiranda teisinių faktų pagrindu – poelgių, konkretaus poelgio aktu, pavyzdžiui sudarant sutartis.

Pagal subjektų apibrėžtumą visi teisiniai santykiai dalijami į absoliutinius ir santykinus. Absoliutinių santykių atveju nustatoma tik viena šalis – subjektinės teisės turėtoja. Čia nėra kitos, pareigų turėtojo, šalies. Subjektinę teisę turi vienas, o kiti privalo tokios teisės nepažeisti. Pvz. nuosavybės teise daiktą valdantis asmuo, kuriam priešinama pareiga visų kitų asmenų, galinčių su juo santykiausi tam tikru būdu. Santykinuose teisiniuose santykiuose abi šalys nustatytos personaliai. Kiekviena iš jų turi tiek teises, tiek ir pareigas. Santykio dalyvio teisės įgyvendinimas siejamas su konkrečia jo pareiga kitam santykio dalyviui. Pvz. Pirkėjas ir pardavėjas [56. P. 427].

Teisiniai santykiai pagal subjektų skaičių skirstomi į paprastus ir sudėtingus. Paprasti teisiniai santykiai egzistuoja tarp dviejų subjektų, o į sudėtingus teisinius santykius gali įstoti daugiau nei du dalyviai. Paprastų santykių pavyzdžiu galėtų būti darbo santykiai, o sudėtingų – baudžiamasis procesas, kuriame dalyvauja kaltinamasis, kaltintojas, atstovaujамasis, ekspertas, liudininkai ir t.t. [49. P. 782].

Kitas teisinių santykių skirstymas yra pagal santykių paskirtį. Čia išskiriami: pozityvūs – šios rūšies santykiai atsiranda ir susidaro siekiant geidžiamų vertybių, savo prigimtimi - šie santykiai neša teigiamą krūvį, juose sprendžiami teigiami klausimai; deliktiniai – ši santykių forma atsiranda kaip neigiamo poveikio pasekmė. Taigi deliktiniai teisiniai santykiai atsiranda dėl padaryto teisės pažeidimo [57. P.51].

A.V. Poliakovas pagal veikimo laiką išskiria trumpalaikius ir ilgalaikius teisinius santykius [49]. M.E. Žarkis ir A.A. Krivačevs taip pat sutinka su šiuo teisinių santykių skirstymu, tačiau jie vietoje trumpalaikių santykių sąvokos naudoja „greitų“ teisinių santykių sąvoką [57.P.51]. Trumpalaikių ar greitų teisinių santykių pavyzdžiu galėtų būti santykiai, kurie iškyla iš pirkimo-pardavimo susitarimo. Ilgalaikiai teisiniai santykiai tai pavyzdžiui pilietiniai santykiai.

Teisinius santykius galima išskirstyti ir pagal subjektus, atsižvelgiant tarp kokių subjektų tokie santykiai susiklosto. Išskiriami: fizinių asmenų tarpusavio teisiniai santykiai, fizinių ir juridinių asmenų teisiniai santykiai, piliečių ir valstybės teisiniai santykiai, valstybių tarpusavio teisiniai santykiai.

Teisiniai santykiai pagal gynimo būdą gali būti skirstomi į teisinius santykius ginamus administracine tvarka ir teisinius santykius ginamus teismine tvarka [55]. Teisinio santykio gynimas administracine tvarka – administracinės nuobaudos skyrimas teisinį santykį pažeidusiai šaliai. Nubaudžiant pažeidimą padariusį asmenį siekiama auklėti tiek jį tiek ir kitus asmenis, norima, kad jie laikytųsi įstatymų, gerbtų bendro gyvenimo taisykles ir nepadarytų naujų teisės pažeidimų. Už administracinių teisės pažeidimų padarymą gali būti skiriamos šios administracinės nuobaudos: išpėjimas, bauda, atlygintinis daiktas, kuris buvo administracinio teisės pažeidimo padarymo įrankis arba tiesioginis objektas, paėmimas, suteiktos piliečiui specialios teisės atėmimas, pataisos darbai, administracinis areštas, nušalinimas nuo pareigų. Kitas teisinių santykių gynimo būdas – teisminė tvarka. Teismai gindami teisiniu santykiu subjektus vadovaujasi visų asmenų lygybe įstatymui ir teismui. Todėl kiekvienas subjektas gali ir turi teisę kreiptis į teismą, jo teisės turi būti ginamos. Teismai sprenddami ginčus tarp įvairių subjektų susiduria su įvairove bylų, kurios yra dėl: turtinės ir neturtinės žalos, mokesčių bei kitų privalomų mokėjimų, valstybinių subjektų priimamų teisės aktų, rinkimų ir referendumo įstatymų pažeidimų ir t.t.

„Vokiečių teisės teoretikai teisinius santykius dažnai skirsto taip:

- skoliniai santykiai (Schuldverhältnis) – tai kredito, žalos atlyginimo, paskirtų baudų ar piniginių nuobaudų sumokėjimo santykiai. Tai gali būti piliečių ar valstybės ar privačių institucijų santykiai;
- procesiniai santykiai (Prozessrechtsverhältnis) – tai įvairūs teisių įgijimo, gynimo, patraukimo drausminėn, administracinėn ar baudžiamojon atsakomybės santykiai;
- valdymo santykiai (Verwaltungsrechtsverhältnis), atsirandantys įgyjant valdinius įgaliojimus, saugant teisinę tvarką, organizuojant ūkinį, švietimo ir kitokį valstybės gyvenimą (K. E. Rēlis)“[52. P. 425].

Teisiniai santykiai yra skirstomi ir pagal daugelį kitų kriterijų. Kai kurie teoretikai skiria teisinius santykius į turtinius ir neturtinius, vidaus ir išorės, priklausomai nuo teisinio reguliavimo tikslo ir t.t. Visų klasifikavimo kriterijų neįmanoma paminėti, nes kiekvienas teoretikas į tai žiūri labai individualiai. Visoms teisinių santykių rūšims yra bendra tik tai, kad visų jų teisės šaltinis yra Konstitucija.

Reikėtų pabrėžti, kad praktikoje teisinių santykių skirstymas galimas ir pagal tai kokioje srityje jie susiklosto, ar viešojo administravimo srityje ir privačiame sektoriuje. Teisiniai santykiai viešojo administravimo srityje susiklosto valstybei, savivaldybėms ar jų institucijoms arba pareigūnams įgyvendinant valdžios funkcijas. Viena iš šalių yra valstybė, savivaldybė ar jų įgaliotos institucijos, kurių nurodymus kita šalis privalo vykdyti. Viešojo administravimo sričiai priklauso baudžiamieji, administraciniai, mokestiniai ir t. t. teisiniai santykiai. Čia Civilinio kodekso normos gali būti taikomos tik tais atvejais, kai atitinkami santykiai nėra reglamentuoti viešosios teisės normomis arba kai tai išakmiai nurodyta CK (Valstybės žinios. 2000, Nr. 74-2262). Privatus sektorius reguliuoja santykius tarp privačių subjektų. Čia šalių santykiai pagrįsti šalių lygybės principu. Privataus sektoriaus teisiniai santykiai yra civiliniai, komerciniai, prekybiniai, šeimos teisė, autorių ir t.t. Civiliniai teisiniai santykiai gali susiklostyti tarp fizinių asmenų, juridinių asmenų, fizinių ir juridinių asmenų [69].

Autorės paminėtas teisinių santykių skirstymas, atsižvelgiant į skirtingus kriterijus, yra toli gražu ne baigtinis. Visų teisinių santykių rūšių paminėti yra neįmanoma, nes teisinių santykių kiekybė susiklostanti tarp įvairiausių subjektų šiuo momentu, dėl nuolatinės teisinių santykių įvairovės vystimosi, yra nuolat kiekybiškai kintanti.

2. *Skyrius.* TEISINIŲ SANTYKIŲ ATPAŽINIMAS PRAKTIKOJE

Kiekvienas asmuo norėdamas įgyvendinti savo teises ir interesus bei juos apsaugoti privalo įstoti į santykius patenkančius į valstybinio reguliavimo sferą, nes tokie santykiai yra teisių ir interesų įgyvendinimo priemonė ir būdas. Atsižvelgiant į tai, asmeniui per savo gyvenimo laikotarpį tenka įstoti į labai didelę teisinių santykių įvairovę, kurie priklauso nuo jo subjektiškumo, t.y. nuo subjektinių teisių ir teisinių pareigų.

2.1. Fizinio asmens dalyvavimas teisinių santykių įvairovėje

Kiekvienas fizinis asmuo įgyvendindamas savo subjektines teises įstoja į begalę teisinių santykių: konstitucinius, administracinius, civilinius, baudžiamuosius, pilietinius, darbo, šeimos, komercinius, ekologinius ir kt. Asmenys susisaisto teisiniais santykiais tiek privačiame sektoriuje, tiek ir viešajame, kurių išskirti būtų praktiškai neįmanoma, nes teisiniai santykiai privačiajame sektoriuje susipina su teisiniais santykiais viešajame sektoriuje ir atvirkščiai. Įstojimas į vienos rūšies teisinius santykius išplaukia iš įstojimo į kitos rūšies teisinius santykius.

Vienas iš svarbiausių teisinių santykių su kuriais fizinis asmuo susiduria - tai švietimo teisiniai santykiai. Šie santykiai visų pirma yra konstituciniai teisiniai santykiai, kadangi LR Konstitucijos 41 str. teismo lygmeny nurodo kiekvieno asmens teisę ir pareigą mokytis: „asmenims iki 16 metų mokslas privalomas“. Įgyvendinant Konstitucinę teisę ir pareigą mokytis, įstojama į švietimo teisinius santykius. Švietimo teisiniai santykiai, reguliuojami administracinės teisės šakos normų ir taip darydami šiuos santykius administraciniais. Pagrindinis įstatymas reguliuojantis šiuos administracinius švietimo teisinius santykius – LR Švietimo įstatymas (Valstybės žinios. 1991, Nr. 23-593). Šie teisiniai santykiai laikomi administraciniais santykiais dėl to, kad viena iš teisinio santykio šalių yra privalomas subjektas. Privalomas subjektas – valstybinė mokykla – valstybinė švietimo įstaiga, kurios pagrindinė veikla – formalusis arba (ir) neformalusis švietimas. Valstybinė mokykla turinti pareigas - konkretizuoti ir adaptuoti ugdymo programas ir garantuoti jų kokybišką įgyvendinimą, vertinti žinių įsisavinimą ir atestuoti mokinius - yra pagrindinė Švietimo sistemos dalis [71].

Kiekvienas fizinis asmuo turi teisę rinktis mokyklą ir ją keisti. Fizinio asmens šios teisės įgyvendinimas – mokymasis mokykloje. Priėmimo į mokyklą tvarką nustato steigėjas, remdamasis švietimo ir mokslo ministro patvirtintais bendraisiais priėmimo kriterijais. Asmuo turintis subjektyvią teisę pasirinkti mokymosi įstaigą, čia turi ir teisinių pareigų: iki 16 metų negali nutraukti mokymosi pagal privalomojo švietimo programas. Asmuo susisaistęs švietimo teisiniais santykiais su mokykla turi teisę reikalauti teisingo bei gero mokymo, bei pareigą lankyti mokyklą, klausyti mokytojų, mokytis pačiam, bei ruošti namų užduotis. Tuo tarpu kita teisinio santykio šalis – mokykla, turi teisę iš mokinio reikalauti drausmės, susikaupimo, gautų žinių pateikimo, bei pareigą tinkamai mokytis.

Bet kokie švietimo teisiniai santykiai prasideda rašytiniu susitarimu, t.y. švietimo santykiai tarp švietimo santykiai tarp mokinio (jo tėvų, globėjų, rūpintojų) – kliento ir mokyklos prasideda rašytine (mokymo) sutartimi. Mokymo sutartį už vaiką iki 14 metų jo vardu sudaro tėvai (globėjai, rūpintojai), veikdami išimtinai vaiko interesais. Čia trečiuoju švietimo teisinių santykių dalyviu įstoja vaiko tėvai (globėjai, rūpintojai). Tėvai teisiniuose santykiuose atstovauja ir vaiką kuris dėl amžiaus dar neturi teisės mokytis mokykloje, priimamas į ikimokyklinio ugdymo skyrių. Vaikas nuo 14 iki 16 metų mokymo sutartį sudaro turėdamas tėvų (globėjų, rūpintojų) sutikimą. Švietimo santykiai prasideda nuo mokinio pirmos mokymosi dienos, tačiau sutartys sudaromos iki pirmos mokymosi dienos. Sutartis registruojama mokykloje, kurios formą aprobuoja mokyklos taryba, o tvirtina mokyklos direktorius. Ginčytini ugdymo proceso organizavimo, mokyklos veiklos, sutarties pažeidimo klausimai sprendžiami mokyklos taryboje, atskirais atvejais – dalyvaujant Savivaldybės administracijos, Švietimo skyriaus, apskrities viršininko administracijos valstybinės švietimo inspekcijos atstovams arba apskundžiami Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo nustatyta tvarka [70]. Šiuo atveju administraciniai švietimo teisiniai santykiai gali būti pagrindas atsirasti kitiems administraciniams teisiniams santykiams, pvz. administraciniams teisiniams santykiams, ginamiems teismine tvarka. Kiekvienas švietimo teisinio santykio subjektas, kurio teisės yra pažeidžiamos gali ir turi teisę kreiptis į teismą, jo teisės turi būti ginamos.

Maždaug pomokykliniu laikotarpiu fizinis asmuo įstoja į darbo santykius. „Kiekvienas žmogus gali laisvai rinktis darbą bei verslą ir turi teisę turėti tinkamas, saugias ir sveikas darbo sąlygas, gauti teisingą apmokėjimą už darbą ir socialinę apsaugą nedarbo atveju“ – teismo lygmeny teisės leidimas ir legalizavimas nurodomas LR Konstitucijos 48 str., darantis šiuos santykius konstituciniais. Santykiai į kuriuos įstojama įgyvendinant LR Konstitucijos leistiną teisę, kurie atsiranda sutarties pagrindu, kitaip tariant darbo sutarties sudarymas – tai juridinis faktas atsirasti darbo teisiniams santykiams. Tam tikrais atvejais tokiems santykiams atsirasti ir išsivystyti neužtenka vien tik tokio juridinio fakto kaip sutartis, gali būti reikalaujama ir tokių juridinių faktų

kaip amžius, išsilavinimas, patirtis ir t.t. Darbo teisinius santykius reguliuoja darbo teisės šakos teisinės normos. Darbo teisiniuose santykiuose vienas subjektas (darbuotojas) atlieka tam tikrą darbo funkciją, laikydamasis nustatytų darbo normų ir vidaus darbo tvarkos, o kitas subjektas (darbdavys) suteikia jam darbą, sulygtą darbo sutartimi, garantuoja darbo sąlygas, numatytas darbo įstatymuose, kolektyvine sutartimi ir šalių susitarimu, ir moka darbo užmokestį pagal atliekamo darbo kiekį ir kokybę. Būtent tai, kad darbo teisės reguliavimo objektas - visuomeniniai santykiai, susidarantys darbo proceso metu, darbo teisinių santykių subjektai teisiškai yra lygūs ir kartu pavaldūs įmonėje, organizacijoje nustatytai vidaus tvarkai, darbo teisiniai santykiai ir skiriasi nuo civilinių teisinių santykių. Darbo teisiniuose santykiuose subjektai mainosi darbu kaip procesu. Santykiai susiklosto tuomet, kai tam tikros paslaugos, atliekamos apibrėžtą laiką, mainomos į kitas vertybes. Taigi, darbas ekonomine prasme yra prekė, kuri yra perkama, parduodama, todėl turi savo kainą, o darbo pirkimui ir pardavimui galioja visi rinkos dėsniai.

Visi darbai, kuriuos įmonėje, įstaigoje ar organizacijoje atlieka su darbdaviu susitaręs fizinis asmuo, turi būti forminami darbo sutartimi, išskyrus darbus pagal autorinę sutartį ir darbus, kuriuos atlieka licenciją arba patentą turintis asmuo. Susitarimai, kai viena šalis naudoja kitos šalies darbą, tačiau tai negali būti įforminama darbo sutartimi, gali būti įvairaus pobūdžio: rangos, atstovavimo, autorinė ar kita sutartis. Tokie susitarimai yra pagrindas atsirasti teisiniams santykiams priskiriamiems jau ne darbo, o civiliniams, bei jie reguliuojami civilinės teisės šakos normų. Pvz. CK reglamentuoja rangos sutarties sudarymą, rangovo ir užsakovo teises bei pareigas, darbų atlikimą pagal rangos sutartį. Rangos sutartis sudaroma pagaminti arba perduoti tam tikrą darbo rezultatą arba atlikti kitokius darbus, kurių metu sukurtas rezultatas perduodamas užsakovui. Jeigu rangos sutartis nenustato ko kita, rangovas darbus atlieka savo rizika ir savarankiškai nustato užduoties įvykdymo būdus. Įstatymai gali numatyti atvejus, kai tam tikrų rūšių darbai gali būti atliekami tik turint įstatymų nustatyta tvarka išduotą leidimą (licenciją). Autorinė sutartis sudaroma, kai sutarties objektas yra originalus kūrybinės veiklos rezultatas literatūros, mokslo ar meno srityje, nesvarbu kokia jo meninė vertė, išraiškos būdas ir forma. Autorinių teisių objektus ir autorinių sutarčių sudarymo nuostatas reglamentuoja Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymas (Valstybės žinios. 1999, Nr. 50-1598). Šiuos susitarimus (rangos sutartis, autorinė sutartis) nuo darbo sutarčių skiria tai, kad darbo sutartys turi savo specifiką, susijusią su darbo laiku, nuolatiniu darbo pobūdžiu, apibrėžtomis funkcijomis, vieta ir kt., taip pat kalbant apie autorines sutartis - Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų mokesčio įstatymas (Valstybės žinios. 2002, Nr. 73-3085) numato, kad pajamos gautos pagal autorinę sutartį iš kūrybos apmokestinamos, taikant 15

proc. pajamų mokesčio tarifą, o kalbant apie rangos sutartis, ši sutartis gali būti sudaryta tik su patentą turinčiu asmeniu.

Kalbant apie darbo santykius greta reikėtų paminėti ir tokius teisinius santykius kaip valstybės tarnybos teisinius santykius. Asmens įsidarbinimas ne privačiame sektoriuje, o viešajame, t.y. valstybės tarnyboje taip pat yra darbo santykiai, tačiau visiškai kitokie nei teisiniai santykiai, kurių dalyviai susisaistę privačiais interesais. Valstybės tarnybos teisiniai santykiai yra darbo teisiniai santykiai reguliuojami ne tik darbo teisės šakos normomis, bet ir administracinės teisės šakos. Šiuos santykius reglamentuoja LR DK ir Valstybės tarnybos įstatymas (Valstybės žinios. 1999, Nr. 66-2130), kuris visiškai priešingai nei LR DK nustato šių teisinių santykių vieno iš dalyvių – darbuotojo – įsidarbinimą, pareigas, atsakomybę ir kt. Atpažinti šiuos santykius nuo paprastų darbo teisinių santykių padeda tai, kad tie santykiai atsiranda viešojo valdymo srityje, vienas iš subjektų – valstybė - yra privalomas, taip pat tai, kad valstybės tarnautojai už pažeidimus atsako valstybei, jos organams.

Įsidarbindamas valstybinėje tarnyboje asmuo iš civilinių teisinių santykių su valstybe pereina į administracinius teisinius santykius, susiklostančius tarp valstybės tarnautojo ir valstybės, kuri šio asmens atžvilgiu atlieka darbdavio vaidmenį. Atstovaudamas valstybei jis įgyja valdininko statusą. Būdamas administraciniuose teisiniuose santykiuose su valstybe valdininkas privalo vadovautis administracinės teisės normomis. Administraciniai teisiniai santykiai yra valdžios ir pavaldumo santykiai, dėl to keičiasi jo, kaip piliečio, teisių įgyvendinimo pobūdis, nes atsiranda atitinkamos pareigos. Jis pats turi prisiimti dalį atsakomybės už demokratinės valstybės funkcionavimą ir būti lojalus piliečių mandatus gavusiai valstybės valdžiai. Darbo santykius ir socialines garantijas reglamentuojantys įstatymai bei kiti teisės aktai, tarp jų ir LR Darbo kodeksas (Valstybės žinios. 2002, Nr. 64-2569) valstybės tarnautojams taikomi tiek, kiek jų statuso ir socialinių garantijų nereglamentuoja Valstybės tarnybos įstatymas.

Valstybės tarnautojai vykdydami savo funkcijas yra administracinės teisės subjektai, tačiau asmuo atstovaudamas valstybei bei neatlikinėdamas savo pareigų ir viešai pareiškęs nesutinkąs su valstybės valdžios (Seimo, Respublikos Prezidento, Vyriausybės) vykdoma politika, savo valia pereina iš valstybės pusės į piliečio pusę ir de facto vėl atsiduria civiliniame teisiniame santykiyje su valstybe. Įstatymų leidėjas, garantuodamas Konstitucijos suteiktą pasirinkimo teisę, leidžia jam įforminti šį teisinių santykių pasikeitimą - pačiam atsistatydinti. Kai jis atsisako tai padaryti, įstatymas šią pareigą suteikia administracijai. Jeigu pilietis mano, kad ne jo paties valia tai atsitiko ir atleidimas iš valstybės tarnybos yra ne faktinių santykių

pasikeitimo įforminimas, o administracinė ar drausminė bausmė, jis turi teisę kreiptis į teismą ir įstoti į procesinius teisinius santykius [82].

Vertėtų pabrėžti, kad iš darbo teisinių santykių išsirutulioja ir tokie santykiai kaip komerciniai, priklausantys civilinės teisės šakai dar plačiau vadinami skoliniais teisiniais santykiais. Taip atsitinka todėl, kad asmenys manosi ne tik paslaugomis, bet ir jų rezultatais. Šie santykiai yra civiliniai teisiniai santykiai, nes jie susiklosto tarp lygių ir viena kitai nepavaldžių šalių, tokio teisinio santykio dalyviams atsiranda tarpusavio subjektinių civilinių teisių ir pareigų, t.y. vieno dalyvio subjektinės teisės atitinka kito dalyvio subjektinę civilinę teisinę pareigą bei šiais santykiais įgyvendinami jų subjektų turtiniai ir asmeniniai neturtiniai interesai.

Į civilinius komercinius teisinius santykius subjektai įstoja norėdami parduoti ar nupirkti kilnojamąjį, nekilnojamąjį ar kitokį daiktą, kitaip tariant norėdami įsigyti ar perleisti nuosavybės teisę. Pirkimas-pardavimas įforminamas pirkimo - pardavimo sutartimi, kur „viena šalis (pardavėjas) įsipareigoja perduoti daiktą kitai šaliai (pirkėjui) nuosavybės ar patikėjimo teise ir turi teisę reikalauti, kad jai būtų sumokėta sutartyje nurodyta suma o kita šalis (pirkėjas) turi pareigą sumokėti už jį nustatytą pinigų sumą, bei pareigą sumokėti pardavėjui sutartą kainą“[9]. Pirkimo-pardavimo sutartis yra juridinis faktas atsirasti prievoliniams teisiniams santykiams. Atsirasti tokiems santykiams tam tikrais atvejais reikalingas trečiasis asmuo – notaras, kurio dalyvavimas, asmeniui pageidaujant perleisti daiktinę teisę, tampa būtinas, nes „įstatymo reikalavimo notarinės formos nesilaikymas, sandorį visais atvejais daro negaliojančiu“[9]. Notaro pagrindinė funkcija – „užtikrinti, kad civiliniuose teisiniuose santykiuose nebūtų neteisėtų sandorių ir dokumentų“[28]. Jis turi teisę reikalauti, kad sandorio formavimo metu komercinių teisinių santykių šalys pateiktų visus būtinus dokumentus įrodančius reikamus faktus, bei pareigą, esant tvarkingiems dokumentams, įstatymų nustatyta tvarka įforminti sandorį. Tuo tarpu pirkėjas, bei pardavėjas notaro naudai įgyja pareigą pateikti visą reikiamą informaciją susijusią su pirkimu-pardavimu, bei teisę reikalauti, kad notaras sandorį įformintų.

Kalbant apie skolinius, įsipareigojimų ar obligacinius teisinius santykius, reikėtų pabrėžti, kad šie santykiai gali atsirasti ne tik sutarties pagrindu (pvz. aukščiau minima pirkimo-pardavimo sutartimi). Tokie santykiai gali atsirasti vienašalio sandorio, delikto pagrindu, kvazisutarties pagrindu ar įstatymo pagrindu. Remdamiesi CK 6.1. str., įsipareigojimas apibrėžiamas kaip teisinis santykis, kurio viena šalis (skolininkas) privalo atlikti kitos šalies (kreditoriui) naudai tam tikrą veiksmą arba susilaikyti nuo tam tikro veiksmo, o kreditorius turi teisę reikalauti iš skolininko, kad šis įvykdytų savo pareigą. Skoliniai teisiniai santykiai yra neatsiejami nuo rinkos ekonomikos, tai teisinė turtinių, ekonominių santykių išraiška. Visi tokio

turinio ir esmės atžvilgiu ekonominiai reiškiniai turi savo teisinę formą ir yra skoliniai teisiniai santykiai [60]. Labai svarbu šiuos civilinei teisei priklausančius skolinius teisinius santykius atskirti nuo daiktinių teisinių santykių. Civiliniai teisiniai santykiai į daiktinius ir skolinius skirstomi pagal santykio objektą ir teisę turinčio subjekto teisių į objektą įgyvendinimo būdą. Daiktinio teisinio santykio objektas yra daiktas (ar jam prilygintas turtas), o teisę turintis subjektas savo teises į daiktą įgyvendina pats be kitos santykio šalies (trečiųjų asmenų) veiksmų. Skolinio teisinio santykio teisę turintis subjektas turi tik reikalavimo teisę, nukreiptą į kitą teisinio santykio dalyvį (šalį). Vadinasi, jo teisės įgyvendinamos kito asmens veiksmais. [60]. Pvz. kalbant apie bendrosios nuosavybės teisinius santykius galima išskirti vidinius ir išorinius bendrosios nuosavybės. Vidiniai bendrosios nuosavybės teisiniai santykiai, tai skoliniai teisiniai santykiai tarp bendraturčių, atsirandantys bendrosios jungtinės veiklos (partnerystės) sutarties pagrindu, o išoriniai bendrosios nuosavybės teisiniai santykiai - tai absoliutiniai daiktiniai teisiniai santykiai tarp bendraturčių iš vienos pusės ir trečiųjų asmenų iš kitos pusės [59].

Skoliniam teisiniams santykiams būdinga ir tai, kad jei viena iš šalių tinkamai neatlieka savo pareigų, gali atsirasti tam tikras neigiamas poveikis – žala, bei savo ruožtu civilinė atsakomybė. Žala yra būtina civilinės atsakomybės taikymo sąlyga, kadangi jos nesant apskritai negali būti kalbama apie civilinės atsakomybės taikymą. Taigi čia matome, kaip skoliniai teisiniai santykiai gali būti pagrindas atsirasti civilinės atsakomybės teisiniams santykiams. Žinoma tokie santykiai atsiranda padarius ne bet kokią žalą, o tik tokią žalą, kurios, neigiamas poveikis pasireiškia teisės ginamiems ir saugomiems objektams, vertybėms ar interesams.

Grįžtant prie skolinių teisinių santykių, konkrečiai prie tų kurių juridinis faktas yra pirkimo-pardavimo sutartis, vertėtų paminėti, kad forminant sandorį, pirkėjas ir/ar pardavėjas gali įgaliojimu pavesti ką nors atstovauti. „Asmenys turi teisę sudaryti sandorius per atstovus, išskyrus tuos sandorius, kurie dėl savo pobūdžio gali būti asmenų sudaromi tiktai asmeniškai, ir kitokius įstatymų nurodytus atvejus“[9]. Taigi čia jau atsiranda civiliniai atstovavimo teisiniai santykiai, reglamentuojami CK. Šie santykiai yra civiliniai dėl to, kad šių santykių subjektai turi organizacinę ir turtinį atskirumą, t.y. yra teisiškai nepavaldūs vienas kitam, šie santykiai reiškiasi kelių asmenų galimo bei privalomo elgesio aktais, kurie numato jų teises ir pareigas, bei šie santykiai yra organizaciniai teisiniai santykiai, kurie susiję tiek su turtiniais, tiek su neturtiniais santykiais ir padeda tiems santykiams atsirasti, formuotis ar juos įgyvendinti

Įgaliojimas sudaryti sandorius, kuriems būtina notarinė forma, turi būti notaro patvirtinamas (LR CK 2.138 str.). Taip į atstovavimo teisinius santykius įsikiša trečiasis asmuo, kurio dalyvavimas įteisina ir suteikia galios atstovavimo santykiams. Įgaliojimo parašymas ir jo

patvirtinimas yra juridinis faktas atsirasti atstovavimo teisiniams santykiams. Įgaliotas asmuo turintis atitinkamą įgaliojimą, savo įgaliojimo ribose įgyja ne tik jam įgaliotas teises, bet ir pareigas. Tuo tarpu kiti teisinio santykio dalyviai įgyja teisę reikalauti atlikti jų naudai tam tikrus veiksmus jau iš įgalioto asmens. Šiuo atveju ir pareigas jie turi vykdyti įgalioto asmens naudai.

Greta civilinių komercinių teisinių santykių egzistuoja ir kiti civiliniai teisiniai santykiai - atsiskaitymo. „Visais atvejais kai vienas asmuo turi kitam asmeniui sumokėti tam tikrą pinigų sumą, prievolės įvykdymas yra susijęs su atitinkamu atsiskaitymu pinigais“[48. P. 94]. Taip atsiranda atsiskaitymų teisiniai santykiai, kurie teisės aktu pripažįstami savarankiškais civilinėmis teisinėmis prievolėmis [46]. Taigi atsiskaitymų teisiniai santykiai yra grindžiami grynaisiais ir negrynaisiais pinigais. Atsiskaitymams negrynaisiais pinigais yra būdinga tai „kad atsiskaitymų santykiuose operuojama ne tam tikrais piniginiiais ženklais, o tam tikrais įrašais ar dokumentais ir įrašais“[37. P. 23]. „Atsiskaitymai negrynais pinigais atliekami naudojant mokėjimo pavedimus, akredityvus čekiu, vekselius, inkaso ir kitas įstatymų nustatytas atsiskaitymų teises priemones“[9]. Negrynaisiais pinigais atsiskaitymų teisiniai santykiai nuo grynaisiais pinigais atsiskaitymų teisinių santykių skiriasi tuo, jos į negrynųjų pinigų atsiskaitymo teisinius santykius įstoja trečiasis asmuo – kredito įstaiga, kuri užtikrina tinkamą ir teisingą atsiskaitymo teisinių santykių egzistavimą. Pastebėtina, kad kredito įstaiga nėra būtinas subjektas atsiskaitymo teisiniuose santykiuose, nes atsiskaityme grynaisiais pinigais ji nedalyvauja.

Grįžtant prie civilinių komercinių teisinių santykių, asmuo pirkimo-pardavimo sutartimi įsigijęs turtą tampa savininku ir taip įstoja į teisinius santykius, kurių objektas - turtas. Nuosavybės teisė, kaip ir daugelis kitų pagrindinių asmens teisių ir laisvių yra įtvirtinta konstitucijoje, todėl nuosavybė – viena iš svarbiausių socialinių vertybių, kuri yra konstitucinių teisinių santykių objektas. Konstitucija tik legalizuoja teisę įsigyti nuosavybę ir suteikia galimybę įstoti į teisinius santykius, kurių rezultatas yra nuosavybės įsigijimas. Nuosavybės teisiniai santykiai gali atsirasti ne tik įsigyjant turtą pirkimo-pardavimo sutartimi, t.y. gali išplaukti ne tik iš civilinių komercinių teisinių santykių. Jie gali atsirasti ir įstojant į tokius civilinius teisinius santykius kaip paveldėjimo ar dovanojimo. Paveldėjimas pagal LR CK 5.1. str. gali būti dviejų rūšių – tai paveldėjimas pagal įstatymą ir paveldėjimas pagal testamentą. Pagal įstatymą paveldima tik tada, kai nepakeista ir kiek nepakeista testamentu, Jeigu nėra įpėdinių pagal įstatymą ir pagal testamentą, mirusiojo turtas paveldėjimo teise pereina valstybei (LR CK 5.2.str.). Vienas iš skiriamųjų paveldėjimo ir dovanojimo teisinių santykių bruožas yra tas, kad dovanojimo teisiniai santykiai yra įforminami sutartimi, t.y. sutartis yra dovanojimo teisinių santykių teisinis pagrindas, o paveldėjimo teisiniai santykiai su sutartimi nieko bendro neturi, jie atsiranda ne susitarimo keliu, o vienašališkai, be to

paveldėjimo teisės galima ir atsisakyti, tuomet nesat vienos iš šalių pageidavimui priimti paveldėjimo ir taip neatsirandant teisiniams pagrindui atsirasti paveldėjimo santykiams, tokie santykiai neišsivysto. Šiems santykiams bendra tik tai, kad esant juridiniam faktui išsivystyti tokiems santykiams, šių santykių rezultatas yra tai, kad asmuo tampa turto savininkas, t.y. šiais santykiais yra įgyvendinama konstitucijos leista ir legalizuota nuosavybės teisė.

Kitas nuosavybės įsigijimo būdas – turto pasisavinimas. Tai nelegalus ir teisei priešingas kelias tapti nuosavybės turėtoju, tačiau praktikoje neretai pasitaikantis. Nusikaltimo padarymas – juridinis faktas atsirasti baudžiamiesiems teisiniams santykiams. Apskritai sakoma, kad teisės reguliavimo metodai yra du – dispozityvus daugiau būdingas civilinei teisei ir imperatyvus daugiau būdingas administracinei ar baudžiamajai teisei. Dispozityvus metodas pagrįstas santykių šalių lygybe, o imperatyvus santykių šalių pavaldumu. Baudžiamojoje teisėje ryškiausiai pasireiškia imperatyvus santykio reguliavimo metodas (asmuo pavaldus valstybei), bet čia yra normų, kurios rodo dispozityvaus teisės reguliavimo metodo buvimą baudžiamojoje teisėje, pvz.: BK 531 str. – susitarimas tarp šalių. Įstojant į baudžiamuosius teisinius santykius, valstybės poveikio priemonių taikymu užtikrinamas konstitucinių teisės normų įgyvendinimas.

Kai kuriais atvejais asmenys įsigijęs turtą privalo įstoti į mokestinius teisinius santykius. Pvz. asmenys tapę nekilnojamojo turto savininkais ir įgiję šį turtą paveldėjimo būdu, norėdami trejų metų bėgyje po turto įsigijimo dienos parduoti nuosavybę, įstoja į administracinius mokestinius teisinius santykius. Gyventojų pajamų mokesčio įstatymas reglamentuoja tai jog, asmuo parduodamas nekilnojamąjį turtą anksčiau nei suejus trims metams po jo įsigijimo dienos turi sumokėti valstybinei mokesčių inspekcijai 15 proc. gyventojų pajamų mokesť (Valstybės žinios. 2002, Nr. 73-3085). Asmuo įgyja pareigą sumokėti mokesčius, o valstybė įgyja teisę gauti atitinkamą pinigų sumą.

Mokesčių mokėjimo pareiga yra įtvirtinta LR Konstitucijos 127 str., kur nurodoma, kad „Valstybės biudžeto pajamos formuojamos iš mokesčių“, bei „mokesčius, kitas įmokas į biudžetus ir rinkliavas nustato Lietuvos Respublikos įstatymai“. Minimas straipsnis tik nustato pareigą mokėti mokesčius, o pats mokesčių mokėjimas detalizuojamas kitais norminiais teisės aktais, taip iš konstitucinio lygmens pervesdami šiuos santykius į administracinius.

Administraciniai mokestiniai teisiniai santykiai yra viešosios teisės reguliavimo objektas, todėl jų realizavimui pirmiausia taikomas administracinio teisinio reguliavimo metodas ir šio reglamentavimo objektas (teisiniai santykiai, susiję su mokesčių apskaičiavimu, sumokėjimu ir išieškojimu) lemia tai, kad šie teisiniai santykiai yra reglamentuojami specifiniais teisės aktais, iš esmės besiskiriančiais nuo privatinųjų teisiniųjų santykių dalyvių elgesio reglamentavimo. Mokestiniai

teisiniai santykiai yra administraciniai, nes jie yra pavaldaus pobūdžio, kur mokesčių mokėtojas yra pavaldus valstybei ir privalomi, kuriuose nedalyvavimas galimas tik įstatymų numatyta tvarka. Mokesčių įstatymai, būdami teisės aktai, skirti specialiai apmokestinimo tvarkos reglamentavimui, paprastai nustato ne tik mokesčio mokėtoją, mokesčio bazę, mokesčio tarifą, mokesčio lengvatas, baudas ir delspinigius, tačiau ir mokesčio mokėjimo bei išieškojimo taisykles, taip pat apibrėžia ir tvarką, kuria remiantis vienas ar kitas mokestis yra apskaičiuojamas. Lietuvos Vyriausiasis administracinis teismas 2004 m. sausio mėn. 09 d. nutartyje [83] yra pažymėjęs, kad mokesčių santykių teisinis reguliavimas – tai ne tik mokesčių nustatymas įstatymais, bet ir mokesčių įstatymų įgyvendinimo tvarkos nustatymas.

Iš nuosavybės išsirutulioja ir draudimo teisiniai santykiai. Asmuo turintis nuosavybės teisę turtą ir siekiantis jį apsaugoti nuo vagysčių, nelaimingų atsitikimų ar kitų įvykių, draudžia jį draudimo bendrovėse ir taip įstoja su jomis į draudimo teisinius santykius. „Draudimas gali būti privalomas ir savanoriškas“[9]. Pvz. Lietuvoje yra privalomas automobilių civilinės atsakomybės draudimas, o būsto draudimas, jei nėra jo įsigijimo specialių sąlygų nėra privalomas. Privalomojo draudimo teisiniai santykiai kyla dėl teisės normoje nustatytų juridinių faktų, nurodančių jų atsiradimo momentą ir trukmę, bei taikomi kaip visuotiniai ir vieningi atitinkamų objektų apsaugos būdai. Tuo tarpu savanoriško draudimo teisiniai santykiai kyla draudikui ir draudėjui susitarus ir sudarius draudimo sutartį, draudimo rūšies taisyklių nustatyta tvarka, šie santykiai remiasi laisvanoriška valia. Būtent dėl šių priežasčių privalomasis draudimas priklauso administraciniam teisiniam institutui, kur Draudimo įstatymas (Valstybės žinios. 2003, Nr. 94-4246) numato: privalomai draudžiamų objektų sąrašą, draudiminės atsakomybės apimtį, draudiminio apsaugojimo lygį ar normas, tarifų sumų nustatymo tvarką arba vidutinį šių sumų dydį (suteikiant teisę jas diferencijuoti vietose), draudimo įmokų įnešimo periodiškumą, pagrindines draudiko ir draudėjo teises ir pareigas, o laisvanoriškas draudimas priklauso draudimo civiliniam teisiniam institutui, kur įstatymas nustato tik savanorišku draudimu galimus drausti objektus ir bendriausias draudimo sąlygas. Savanoriškame draudime konkrečios sąlygos yra reguliuojamos draudimo rūšies taisyklių, kurias priima draudikas. Jų pagrindu ir įvyksta draudėjo ir draudiko susitarimas, kuris patvirtinamas draudimo sutartimi, kitaip tariant savanoriškas draudimas veikia vadovaujantis įstatymu bei savanoriškais pagrindais [65].

Draudimo teisiniai santykiai gali išsirutulioti į kitos rūšies teisinius santykius. Tais atvejais, kai draudėjas nesumokėjo priklausančių draudimo įnašų, jie išieškomi teismine tvarka, o tai reiškia, kad nevykdant pareigos numatytos draudimo sutartyje nukentėjusios šalies iniciatyva gali prasidėti procesiniai teisiniai santykiai.

Grįžtant prie darbo teisinių santykių, reikia paminėti, kad jie gali būti pagrindu atsirasti pensijos teisiniams santykiams. Pensijos santykiai vadinami teisiniais santykiais, nes viena šalis pensijos gavėjas įgyja teisę gauti pensiją ir o kita šalis, pensijos davėjas, įgyja pareigą mokėti įstatymus atitinkančio dydžio pensiją. Šie santykiai reguliuojamiems administracinės teisės šakos normomis, nes viena šalis – pensijos davėjas – yra privalomas subjektas, už pažeidimus atsakantis valstybei. Beje, darbo santykiai – tai tik vienas faktas, kuris turi būti, kad atsirastų pensijos teisiniai santykiai. Reikalingi ir tokie faktai kaip: asmens amžius, darbo stažas, visa tai parodantys dokumentai, tam tikri kompetentingų institucijų sprendimai.

LR konstitucija ir kiti teisės aktai reglamentuoja asmens subjektines teises susijusias su jungimusi į tam tikrus susivienijimus, organizacijas ar kitus junginius. LR Konstitucijos 34 str. laiduoja piliečiams teisę laisvai vienytis į bendrijas, politines partijas ar asociacijas. Toks teismo lygmeny teisės leidimas ir legalizavimas nurodytas Konstitucijoje daro šiuos santykius konstituciniais. Konstitucijos legalizuota jungimosi teisė suteikia asmeniui galimybę įstoti su kitais asmenimis į administracinius teisinius santykius, nes įstojimas į tokius teisinius santykius priklauso nuo įstatymo leidėjo valios. Įstatymas numato galimybę būti tokių teisinių santykių subjektu ne visiems asmenims, o tik tokiems kurie pasižymi ar turi tam tikrus specialiuosius požymius. Pvz. galimybės jungtis į profesines sąjungas suteikiama tik darbuotojams, susijusiems darbo santykiais. Nutraukus darbo santykius, buvę darbuotojai pagal Profesinių sąjungų įstatymo nuostatas negali likti profesinės sąjungos nariais (Valstybės žinios. 1991, Nr. 34-933). Šiuo metu vienas iš pagrindinių siūlomų Profesinių sąjungų įstatymo pakeitimų - galimybės jungtis į profesines sąjungas suteikimas visiems asmenims, turintiems darbinį veiksnumą, t.y. ne tik darbuotojams, susijusiems darbo santykiais, bet ir bedarbiams, studentams ir t.t.[28]. Profesinių sąjungų įstatymo pakeitimas reikalingas ne tik todėl, kad tai suteiktų galimybę asocijuoti ir kitas visuomenės grupes, t.y. įtraukti į teisinius santykius daugiau dalyvių, bet ir todėl, kad pavyzdžiui, kai kuriose bylose teismai neleidžia atstovauti profesinei sąjungai savo narius, atleistus iš darbo, nes tokie asmenys nėra darbuotojai, nėra susaistyti darbo santykiais.

Kiti teisiniai santykiai su kuriais susiduria dauguma asmenų, o ypačingai pastaraisiais 10 metų – tai paskolos teisiniai santykiai, kur „viena šalis (paskolos davėjas) perduoda kitos šalies (paskolos gavėjo) nuosavybės pinigus, arba rūšies požymiais apibūdintus suvartojamuosius daiktus, o paskolos gavėjas įsipareigoja grąžinti paskolos davėjui tokią pat pinigų sumą (paskolos sumą) arba tokį pat kiekį tokios pat rūšies ir kokybės kitų daiktų bei mokėti palūkanas, jeigu sutartis nenustato ko kita“[9]. Paskola - patogiausia skolinimosi priemonė planuojant didesnius pirkinius. Dauguma fizinių asmenų skolinasi pinigus įstodami į paskolos teisinius santykius su juridiniais asmenimis, t.y.

kredito įstaigomis. Tokiais atvejais paskolos teisiniai santykiai reguliuojami specialiomis banku teises normomis ir yra priskiriami administracinei teisės šakai, kurios normos numato juridinių faktų, įtakančių paskolos teisinių santykių atsiradimą, visumą, paskolos sąlygas, atsakomybės apimtį ir kt. Šiuo atveju paskolos sąlygos nėra numatytos paskolos davėjo ir paskolos gavėjo laisvanoriškais pagrindais, pagal valios išreiškimą, santykių subjektų valios autonomija (nepriklausomumas) yra ribojama įstatymais. Tais atvejais kai į paskolos teisinių santykių dalyviai yra asmenys, kurie nėra priklausomi nuo specialiųjų teisės normų ir jomis vadovautis neprivalo, tokie paskolos santykiai yra priskiriami civiliniams teisiniams santykiams. Čia šalys dėl paskolos sąlygų susitaria laisvanoriškai, nes čia vyrauja koordinavimo elementai ir teisinė lygybė.

Paskolos santykiai prasideda nuo paskolos gavimo ar paskolos sutarties pasirašymo ir baigiasi tik tada kai paskolos gavėjas įvykdo visus savo įsipareigojimus, susijusius su paskolos suma, paskolos davėjui. Visada asmuo įstoja į paskolos teisinius santykius norėdamas, kad tie santykiai būtų juridinis faktas atsirasti kitiems teisiniams santykiams. Paskola suteikia galimybę įstoti į tokius teisinius santykius kaip pirkimo-pardavimo, kurie savo ruožtu, kaip jau paminėta, yra pagrindas atsirasti dar kitiems teisiniams santykiams.

Tam tikru savo gyvenimo etapu asmuo įstoja į šeimos teisinius santykius. Šis leidimas yra suteiktas asmeniui LR Konstitucija. Čia Konstitucija suteikia tik teisumą ir leidžia imtis tam tikrų pareigų, kad įgyti subjektinę teisę į tam tikrą gėrį, susikurtą pareigų vykdymu, ji nereikalauja iš asmens jokių išankstinių pareigų vykdymo. Asmuo norėdamas įgyvendinti savo teises ir teisėtus interesus bei pasinaudodamas Konstitucijos legalizuota teise įstoja į Šeimos teisinius santykius, kurie gali būti turciniai ir neturtiniai. Tiek tarp sutuoktinių, tiek tarp sugyventinių, įregistravusių partnerystę, susiklostantys šeimos turciniai ir neturtiniai santykiai yra civilinės teisės reglamentavimo dalykas. Kadangi, palyginti su kitais civiliniais santykiais, šeimos santykiai turi nemažai ypatumų, kurie lemia jų teisinio reglamentavimo savitumus, šeimos santykius reglamentuojančios normos išskirtos į atskirą, trečiąją, Civilinio kodekso knygą, kurioje tokios normos įtvirtintos tik nuo 2001 metų liepos 1 dienos įsigaliojus LR CK (Valstybės žinios. 2000, Nr. 74-2262). Prieš tokių normų įterpimą į LR CK, šeimos teisė buvo atskira teisės šaka, kurią reguliavo Santuokos ir šeimos kodeksas (Valstybės žinios. 1969, Nr. 21-186). Atkreiptinas dėmesys, kad kitų Civilinio kodekso knygų ir kitų civilinių įstatymų normos šeimos santykiams taikomos tiek, kiek jų nereglamentuoja trečiosios Civilinio kodekso knygos normos. Be to, ne visi šeimos santykiai yra teisiniai – teisė šeimos santykius reglamentuoja tik tiek, kiek šitai būtina siekiant apsaugoti viešąjį interesą, taip pat apginti šeimos santykių subjektų turctines ir asmenines neturtines teises ir teisėtus interesus [75].

Šeimos teisiniai santykiai – tai santykiai kurių atsiradimo pagrindas gali būti ne vienas juridinis faktas (įvykis ar veiksmas): gimimas, tėvystės pripažinimas, santuokos sudarymas, nutraukimas, įvaikinimas, vardo, pavardės, tautybės pakeitimas, mirtis ir t.t., kuris įregistruojamas civilinės būklės aktu. Civilinės būklės aktų registravimas yra reikšmingas tuo, kad tik nuo įregistravimo dienos atsiranda tam tikri siekiami teisiniai santykiai, pvz. nuo santuokos įregistravimo dienos prasideda santuokiniai santykiai, o kartu ir šeimos teisiniai santykiai. Iš to seka, kad santuokos kaip teisinio fakto buvimas nulemia ir asmeninių ir turtinių santykių tarp šeimos narių atsiradimą: apsaugo sutuoktinių ir vaikų asmenines ir turtines teises, nustato tarpusavio šeimos narių teises ir pareigas ir t.t.[68].

Kaip jau buvo minėta, kiekvienas teisinis santykis yra kito teisinio santykio juridinis faktas, t.y. iš vieno teisinio santykio jo pagrindu išsirutulioja kitas teisinis santykis. Antai, asmeniui įstojus į administracinius švietimo teisinius santykius, šie santykiai suteikia galimybę įstoti į kitus santykius, galinčius atsirasti tik švietimo santykių pagrindu. Pvz. Aukštojo mokslo įstatymo (Valstybės žinios. 2000, Nr. 27-715) pagrindu (juridiniu faktu) studentai gali sudaryti studentų atstovybę. Jungimosi teisę teismo lygmeny legalizuoja Konstitucija, o teisiniai santykiai pagrįsti Aukštojo mokslo įstatymu paverčia teismumą subjektine teise. Minimas įstatymas numato ir studentų atstovybių sąjungą (sąjungas). Lygiai tai pat kaip ir pavieniai fiziniai asmenys jungiasi į studentų atstovybę, studentų atstovybės jungiasi į sąjungas aukštojo mokslo pagrindais. Skirtumas tik tas, kad teisiniai santykiai, kurie atsiranda jungiantis asmenims į studentų atstovybę, susiklosto tarp fizinių asmenų, o teisiniai santykiai, kurie atsiranda jungiantis studentų atstovybėms į sąjungas, susiklosto jau ne tarp fizinių asmenų, o tarp organizacijų, sudarytų iš studentų. Universitetų studentų atstovybės susijungusios į tam tikrą sąjungą įgyja platesnį ratą teisių ir pareigų, lyginant su tomis teisėmis, kurias gali turėti pavienės universitetų atstovybės. Studentų atstovybių sąjunga jau tampa naujas subjektas galintis dalyvauti įvairiuose teisiniuose santykiuose, t.y. sąjungos sudarymas tampa juridiniu faktu atsirasti naujiems teisiniams santykiams. Aukštojo mokslo įstatyme numatyta, kad Lietuvos studentų atstovybių sąjungos (sąjungų) veiklai skiriama parama iš lėšų, numatytų valstybės biudžete mokslui ir studijoms (Valstybės žinios. 2000, Nr. 27-715). Iš šios nuostatos seka išvada, kad studentų atstovybių sąjunga jau santykiauja su valstybe finansavimo teisiniuose santykiuose. Kadangi finansavimo teisinių santykių vienas iš dalyvių yra valstybė, tai šie santykiai turi savo skiriamųjų požymių lyginant su santykiais, kuriuose valstybė nedalyvauja. Šie santykiai gali atsirasti tik valstybės iniciatyva ir taip daro šiuos santykius administraciniais. Finansavimo teisinių santykių turinį sudaro valstybės pareiga suteikti finansavimą ir teisė reikalauti tinkamo kitos šalies pareigų vykdymo, o studentų atstovybių sąjunga įgyja teisę gauti tam tikro dydžio valstybinį

finansavimą ir pareigą tinkamai, tikslingai panaudoti skiriamus pinigus ir taip įgyvendinti tam tikras valstybės numatytas pareigas. Visi ginčai, kylantis iš finansavimo teisinių santykių yra nagrinėjami administracine tvarka. Taigi čia vėl galime pastebėti, kad finansavimo santykiai gali būti ir pagrindas atsirasti administraciniams procesiniams teisiniams santykiams. Dažniausiai tinkamas finansavimo teisinių santykių dalyvių teisių ir pareigų vykdymas yra užtikrinamas poveikio priemonėmis, kurių tarpe svarbiausias vaidmuo tenka ekonominėms sankcijoms.

LR Konstitucija asmenims suteikia ne tik civilinį, bet ir politinį teisnumą, t.y. Konstitucija leidžia asmeniui turėti ir politinių teisių. Asmuo norėdamas teisnumą paversti subjektine teise įstoja į teisinius santykius, kurie yra teisių ir teisėtų interesų įgyvendinimo priemonė, kitaip tariant teisnumas yra tik subjektinės teisės prielaida.

Viena iš svarbiausių ir pagrindinių politinių teisių deklaruojamų Konstitucijos 4 str. - teisė dalyvauti valdant savo šalį tiesiogiai ar per demokratiškai išrinktus atstovus (Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014). Šis principas gali būti vertinamas kaip demokratinės valstybės santykis su piliečiais. Šių konstitucinių teisinių santykių negalima vertinti izoliuotai tik kaip konstitucinėje teisėje įtvirtintos piliečio politinės galimybės kartu su kitais formuoti valstybės politinę ir teisinę galią, nes į šiuos santykius įeina ir rinkimų, referendumo, įstatymų iniciatyvos peticijų ir kt. teisiniai santykiai, kuriuos reguliuoja atitinkamos administracinės teisės šakos teisės normos.

Rinkimų teisė – tai viena ryškiausių piliečio politinių teisių teisnumo lygmeny iš kurių išplaukia rinkimų teisiniai santykiai. Asmens teisė rinkti įforminama Konstitucijos 33, 34, 56, 78, 119 str., tačiau rinkimų teisinių santykių turinys bei jų dalyvių teisės ir pareigos detalizuojamos Seimo rinkimų (Valstybės žinios. 1992, Nr. 22-635), Prezidento rinkimų (Valstybės žinios. 1993, Nr. 2-29), Savivaldybių tarybų rinkimų (Valstybės žinios 1994, Nr. 53-996) įstatymuose. Kitaip tariant rinkimo teisinius santykius detalizuoja administracinės teisės šakos teisės normos. Pilietis gali įstoti į kelių rūšių rinkimų teisinius santykius, priklausomai nuo kurių skirsis jo teisės ir pareigos. Paprastai yra išskiriami pasyvioji ir aktyvioji rinkimų teisė. Atsižvelgiant į tai pilietis gali dalyvauti dviejų rūšių teisiniuose santykiuose: 1) teisiniuose santykiuose, kuriuose jis dalyvauja kaip kandidatas kaip kandidatas į išrinktus atstovus 2) teisiniuose santykiuose, kuriuose jis dalyvauja kaip rinkėjas. Jei asmuo dalyvauja teisiniuose santykiuose kaip rinkėjas, tai jis turi teisę slaptu ir nepriklausomu balsavimu pareikšti savo nuomonę dėl renkamo kandidato, bei pareigą laikytis visų balsavimo taisyklių. Tuo tarpu asmuo dalyvaujanti kaip kandidatas būti išrinktu turi teisę būti renkamu ir pareigą būti atskaitingu rinkėjams. Šiems skirtingos rūšies teisiniams santykiams bendra tik tai, jog konstitucinės teisės normos numato, kad teisiniams santykiams atsirasti, kuriais

įgyvendinama asmens teisė rinkti, reikalingi tokie juridiniai faktai kaip pilietybė, amžius, paskelbti oficialūs rinkimai, sudarytos rinkimų apygardos, apylinkių rinkėjų sąrašai ir t.t.

Kita piliečio politinė teisė – dalyvauti referendume. Referendumo teisė teismo lygmeny įtvirtinama Konstitucijos 2, 3, 4, 9 str. (Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014) ir detalizuojami Referendumo įstatyme (Valstybės žinios. 2002, Nr. 64-2570). Referendumo reglamentavimas šiuo įstatymu daro referendumo teisinius santykius administraciniais. Šiems santykiams atsirasti reikalingi panašūs juridiniai faktai kaip ir atsirasti rinkimų teisiniams santykiams, t.y. reikalinga pilietybė, amžius, paskelbtas oficialus referendumas, sudarytos balsavimo apygardos. Prie šių juridinių faktų priskiriami ir tokie faktai kaip referendumo inicijavimas ir keliamas klausimas. Šių pastarųjų faktų buvimas leidžia atskirti rinkimo teisinius santykius nuo referendumo teisinių santykių. Piliečio dalyvavimo referendume teisiniuose santykiuose esmė – išspręsti referendumui siūlomo klausimo svarbą [23].

Tiek rinkimų, tiek ir referendumo teisiniai santykiai priklauso administracinei teisės šakai, nes santykiai atsiranda valstybės valdymo organams arba vykdomosioms ar savivaldos institucijoms įgyvendinant joms pavestas funkcijas ar uždavinius – viešojo valdymo srityje, santykių vienas subjektas yra privalomasis – valstybės organas, jo pareigūnas, arba organas, turintis valstybės valdingus įgalinimus (valstybės deleguotą kompetenciją), be to tokie santykiai paprastai atsiranda vienos šalies iniciatyva, kitos šalies sutikimas nebūtinai.

Kalbant apie fizinį asmenį kaip apie teisinių santykių dalyvį, reikėtų pažymėti, kad ne kiekvienas asmuo gali įstoti į visus egzistuojančius teisinius santykius. Antai užsieniečių ar asmenų be pilietybės toks įstojimas yra ribojamas atitinkamomis teisės normomis.

Užsieniečiai turi ribotas teises dalyvauti darbo santykiuose, nes Lietuvoje nustatyta užsieniečių įdarbinimo tvarka yra daugiapakopė, besiremianti kvotomis bei pažymomis iš įvairių institucijų. Daug užsieniečių neįsidarbina Lietuvoje vien dėl to, kad sunku yra įveikti biurokratinis barjerus, o ne dėl to, kad jiems sąmoningai nebūtų leista dirbti. Nemaža ir tokių atvejų, kai nustatyti absoliutūs draudimai. Pavyzdžiui, Gydytojo medicinos praktikos įstatymas (Valstybės žinios. 1996, Nr. 102-2313) nustato, jog užsienio gydytojai gydytojo medicinos praktika Lietuvoje gali užsiimti tik mokymo ar labdaros tikslais. Akivaizdu, kad tai suvaržo ne tik užsieniečių dalyvavimą darbo teisiniuose santykiuose, bet ir pacientų galimybes dalyvauti atitinkamuose administraciniuose sveikatos priežiūros teisiniuose santykiuose.

Neturintys Lietuvos pilietybės negali dalyvauti tam tikruose valstybės tarnybos teisiniuose santykiuose, t.y. jie negali užimti valstybėje tokių pareigų, kurių užėmimas susijęs su Lietuvos Respublikos pilietybės turėjimu (pvz. būti teisėju, prokuroru, notaru ir kt.). Be to užsieniečiai,

esantys Lietuvos Respublikoje, neprivalo stoti į administracinius karinės tarnybos teisinius santykius.

Aptariant santykių įvairovę, galima drąsiai teigti, kad fizinių asmenų dalyvavimas teisiniuose santykiuose priklauso tiek nuo noro, tiek ir nuo galimybių juose dalyvauti. Antai vieni asmenys nori įstoti į teisinius santykius, ir jie yra arba pageidaujami arba nepageidaujami ir nenaudingi, o kiti nenori susisaistyti teisiniais santykiais, tačiau jie įtraukiami į juos ir turi elgtis kaip teisinių santykių dalyviai.

2.2. Juridinio asmens dalyvavimas teisinių santykių įvairovėje

Kiekvienas juridinis asmuo per savo gyvavimo laikotarpį susisaisto įvairiausiais teisiniais santykiais. Dalyvauja jis juose ne kaip paprastas asmuo, bet kaip teisinių santykių subjektas, turintis specialių subjektinių teisių ir teisių pareigų.

Šiame darbe bus analizuojamas X įmonės dalyvavimas teisiniuose santykiuose. Pasirinkta įmonė yra uždara akcinė bendrovė (UAB), užsiimanti žemės ūkio paskirties žemės sklypų pirkimu ir nuoma.

Visų pirma, subjektui norint susisaistyti teisiniais santykiais ir juose dalyvauti kaip juridiniu asmeniu, jam reikia steigti UAB, tai reiškiasi, steigėjai, kurie dar nėra laikomi juridiniu asmeniu (nebent pats steigėjas būtų juridinis asmuo) privalo sudaryti sandorį įsteigti juridinį asmenį, o jei yra vienas steigėjas – jis privalo surašyti steigimo aktą. Pasak Akcinių bendrovių įstatymo 11 str. bendrovė laikoma įsteigta tik nuo jos įregistravimo Juridinių asmenų registre (Valstybės žinios. 2000, Nr. 64-1914). Kai įmonė yra įregistruota, šis juridinis faktas yra pagrindu atsirasti teisiniams santykiams, į kuriuos įmonė įstos jau kaip juridinis asmuo, savo vardu galintis įgyti ir turėti teises bei pareigas, būti ieškovu ar atsakovu teisme [9]. Įsteigta įmonė įgyja teisę vykdyti savo įstatuose ar kituose steigimo dokumentuose apibrėžtą veiklą ir pareigą vesti apskaitą, pateikti žinias mokesčių administratoriui, turėti įvairius leidinius ir licenzijas tam tikrai įmonei vystyti, pranešinėti duomenis įmonių juridinių asmenų registru, registruotis sodrai, netrukdyti savo veikla kitų įmonių veiklai bei savo veikimu ar neveikimu vykdyti kitas teisės aktuose numatytas pareigas [68].

Kadangi X įmonės veikla yra žemės ūkio paskirties žemės sklypų pirkimas ir nuoma, įmonė įstoja į žemės teisinius santykius.

Žemės teisinius santykius galima įvardinti kaip santykius priklausančius savarankiškai Lietuvos teisės sistemos šakai – žemės teisei. Žemės teisė – tai savarankiška nacionalinės teisės šaka, kuri reguliuoja žemės nuosavybės, naudojimo, valstybinio valdymo, tvarkymo ir apsaugos santykius, nustato šių santykių subjektų teises, pareigas, atsakomybę ir žemės ginčų sprendimo tvarką. Žemės teisė yra kompleksinė teisės šaka, jungianti konstitucinę, civilinę, administracinę, aplinkosaugos teisę ir tarptautinės viešosios teisės normas, t.y. žemės teisę reguliuoja įvairių teisės šakų teisės normos. Žemės teisė pagal teisinio reguliavimo metodus, taip pat pagal reguliuojamų visuomeninių santykių pobūdį ir turinį yra savarankiška, bet dualistinė teisės šaka, nes žemės teisės reguliavimo metodai – tai privatinės ir viešosios teisės metodų rinkinys.

Atsižvelgiant į tai, kad žemės teisė yra kompleksinė teisės šaka jungianti kitas teisės šakas, reikėtų kategoriškai atskirti žemės teisinius santykius nuo kitų teisės šakų teisinių santykių. Žemės ir administraciniams teisiniams santykiams bendra tik tai, kad valstybės valdžios ir valdymo institucijų bei pareigūnų nurodymai ir potvarkiai, kai jie veikia valstybės vardu yra privalomi ir žemės santykių subjektams. Tačiau administracinė teisė nereguliuoja valstybės funkcijų, susijusių su specialiu žemės naudojimo sąlygų nustatymu, žemės tvarkymu, žemės reformos vykdymu. Santykiuose su žemės savininkais ir naudotojais valstybės institucijos ir pareigūnai privalo vykdyti žemės įstatymų reikalavimus. Be to, valstybės institucijos arba pareigūnai valstybės vardu sudaro žemės perleidimo, nuomos ar kitus sandorius, jie turi lygias teises su kita šio sandorio šalimi. Šiuo atveju susiklosto ne administraciniai, bet civiliniai-turtiniai santykiai, kurių paskirtis yra visiškai kita [47].

Žemės santykiai labiausiai susiję su civiliniais-turtiniais santykiais, tačiau visiškai su jais nesutampa. Žemės, kaip nekilnojamojo turto, nuosavybės, naudojimo ir disponavimo santykius reguliuoja civilinė teisė, dėl to žemės santykių subjektai savo veikloje vadovaujasi šios srities civilinės teisės nuostatomis. Tačiau žemė – ypatingas nekilnojamas turtas, nes ji kitaip nei kitas turtas nesunaikinama ir turi ypatingą savybę atsinaujinti, atkurti savo naudingąsias savybes. Būtent dėl šių žemės ypatumų negalima žemės teisinių santykių tapatinti su civiliniais-turtiniais santykiais.

Atsižvelgiant į tai kas išdėstyta, žemės teisinius santykius laikysime santykiais priklausančiais atskirai teisės šakai – žemės teisei.

Išskiriant nagrinėjamos įmonės veiklos pobūdį, teisiniai santykiai į kuriuos įstoja X įmonė yra prievoliniai teisiniai santykiai, kurių juridinis faktas žemės sklypo pirkimo-pardavimo sutartis. Į prievolinius teisinius santykius įmonė gali įstoti tiek su fiziniu asmeniu, tiek su juridiniu asmeniu. Juridinis asmuo čia gali būti ne tik įmonė, bet ir pati valstybė. Prievoliniai teisiniai santykiai susiklostę tarp juridinių asmenų arba tarp juridinio asmens ir fizinio asmens, kur juridinis asmuo nėra valstybė, skiriasi nuo teisinių santykių suklostančių tarp juridinio asmens ir valstybės, t.y.

teisiniai santykiai susiklostę tarp šalių skirsis priklausomai nuo to, ar tai žemės sklypas privatus, ar nuosavybės teise priklauso valstybei.

Tuo atveju, kai žemės sklypas priklauso privačiam asmeniui, prievolinių teisinių santykių atsiradimo teisiniu faktu gali būti ne tik pagrindinė notaro tvirtinama žemės sklypo pirkimo-pardavimo sutartis, bet prievoliniai teisiniai santykiai gali atsirasti kur kas anksčiau - avansinės žemės sklypo sutarties pagrindu. Avansine sutartimi laikoma sutartis dėl sutarties sudarymo ateityje, pagal kurią atsiranda mokėjimo pareiga (pirkėjas sumoka avansą, kuris yra įskaitomas į šalių sutartą žemės sklypo pirkimo-pardavimo kainą), bei kurią pasirašius pardavėjas pagal LR CK 1.79 str. 1 d. netenka teisės ją ginčyti, abi šalys įsipareigoja ateityje sudaryti notarinės formos pagrindinę pirkimo-pardavimo sutartį, o pardavėjui atsisakius įforminti sandorį, pirkėjas pagal LR CK 6.309 str. 3 d. įgyja teisę teismo tvarka reikalauti patvirtinti sutarties sudarymą [86].

Antruoju atveju, kai pirkimo-pardavimo teisiniuose santykiuose įsigyjant žemę dalyvauja juridinis asmuo ir valstybė, prievolinių teisinių santykių, kurie atsiranda avansinės sutarties pagrindu negali būti, žemės teisė nenumato, kad valstybė parduodama savo turtą turi teisę sudaryti avansinę sutartį. Čia procedūra yra kur kas kitokia. Juridinis asmuo norėdamas įsigyti valstybinę žemę privalo pateikti valstybės įgaliotai institucijai – atitinkamos teritorijos žemėtvarkos skyriui, prašymą parduoti jam pageidaujamą žemės sklypą [85]. Tokie prašymai priskiriami tam tikrai eilei atsižvelgiant į Žemės reformos įstatymo nustatytas eiles pagal pirmumo teisę pirkti (Valstybės žinios. 1991, Nr. 24-635). Pats Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. vasario 18 d. Nr. 236 nutarimą „Dėl valstybinės žemės ūkio paskirties žemės sklypų pardavimo ir nuomos“, žemės sklypo pirkimas-pardavimas įforminamas sutartimi, kurios vieną šalį – valstybę - atstovauja valstybės įgaliotas asmuo, atitinkamos apskrities viršininkas ar jo paskirtas asmuo (Valstybės žinios. 2003, Nr. 18-780). Kitaip tariant apskrities viršininkas parduoda ar kitaip perleidžia privačion nuosavybėn valstybinę žemę.

Nagrinėjama įmonė įstojusi su valstybe į prievolinius teisinius santykius, kurių pagrindas žemės sklypo pirkimo-pardavimo sutartis, tam tikrais atvejais gali įgyti apribojimus įstoti į kitus žemės teisinius santykius. Asmenys, pagal Žemės ūkio paskirties žemės įsigijimo laikinojo įstatymo ir Žemės ūkio paskirties žemės įsigijimo laikinojo įstatymo pakeitimo įstatymo pakeitimo įstatymą pasinaudoję pirmumo teise įsigyti valstybinę žemės ūkio paskirties žemę, teisę keisti pagrindinę tikslinę šios žemės naudojimo paskirtį įgyja ne anksčiau kaip praėjus 5 metams nuo šios žemės įsigijimo dienos, taip pat jei pagal šį įstatymą įsigytos žemės ūkio paskirties žemės kainai buvo taikytas žemės kainą mažinantis koeficientas, asmenys, įsigiję šią žemę, teisę perleisti ją kitiems fiziniams ar juridiniams asmenims įgyja ne anksčiau kaip praėjus 5 metams nuo šios žemės įsigijimo

dienos (Valstybės žinios. Valstybės žinios. 2006, Nr. 82-3259). Apibendrinant apribojimus: įmonė esant aukščiau minimos sąlygoms 5 metams netenka teisės įstoti į žemės teisinius santykius, kurių atsiradimo pagrindas būtų sutartis žemės sklypo paskirties keitimo ar komercinius teisinius santykius, kurių atsiradimo juridinis faktas – pirkimo-pardavimo sutartis.

Nagrinėjamos įmonės dar viena svarbių veiklos krypčių, žemės sklypų, priklausančių nuosavybės teise nuoma. Įmonė sudarinėdama tiek su stambiais ūkininkais, tiek ir su žemės ūkiu bendrovėmis ar kooperatyvais privačios žemės sklypo nuomos sutartis taip įstoja su šiais subjektais į žemės teisinius santykius, siauriau – žemės nuomos teisinius santykiu. Pasitaiko atvejų kai įmonės įstoja ir į panaudos teisinius santykius. Esant nuomos teisiniams santykiams X įmonė turi pareigą leisti už žemės sklypo nuomos mokesčių naudotis žemės sklypu pagal žemės sklypo naudojimosi paskirtį, o nuomininkas turi teisę nevaržomai naudotis sklypu visą nuomos sutarties galiojimo terminą ir pareigą tinkamai ir laiku mokėti žemės sklypo nuomos mokesčių. Esant panaudos teisiniams santykiams subjektai turi tokias pat teises ir pareigas kaip ir nuomos sutarties dalyviai, išskyrus tai, kad įmonė X neturi teisės reikalauti atlyginimo už naudojimąsi suteikta žeme, o nuomininkas neturi pareigos už ją mokėti. Kitaip sakant, nuomos teisiniai santykiai nuo panaudos teisinių santykių skiriasi tik tuo, jog šalims pasirašiusios panaudos sutartį, žemės sklypas atiduodamas naudotis neatlygintinai. Tačiau tai nereiškia, kad nesant piniginiams santykiams, negali būti civilinės piniginės atsakomybės. Civilinės piniginių atsakomybės teisiniai santykiai susiklosto ir nuomos sutarties pažeidimo atveju ir panaudos sutarties pažeidimo atveju. Taip atsitinka todėl, kad panaudos sutarties dalykas yra nekilnojamas turtas, kuris turi savo vertę ir bet koks sutarties pažeidimas gali būti įvertinamas pinigine išraiška [9]. Panaudos ir nuomos teisiniams santykiams bendra ir tai, kad jie atsiranda sutarties pagrindu, kurios dalykas žemės sklypas.

Kalbant apie nuomos teisinius santykius, įmonės X sekanti veikla yra žemės sklypų nuoma, kur nuomos teisiniuose santykiuose ji dalyvauja nebe kaip nuomotojas, o kaip nuomininkas. Ji nuomojasi valstybinius žemės sklypus, kur į nuomos teisinius santykius įstoja su valstybe. Šie nuomos santykiai skiriasi nuo aukščiau minimų nuomos teisinių santykių, kur įmonė X yra nuomotojas, tuo jog čia įmonė yra nebe ta šalis kuri turi teisę reikalauti iš nuomininko žemės sklypo nuomos mokesčio, bet ta kuri turi mokėti nuomos mokesčių ir ne bet kokiam juridiniam asmeniui, o valstybei. Valstybinės žemės sklypo nuomos sutarties sudarymo principus reglamentuoja Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, Lietuvos Respublikos žemės įstatymas bei Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimai.

Kalbant apie nuomos teisinius santykius, reglamentuojamus žemės teisės normų, reikia pabrėžti, kad į valstybinės žemės nuomos santykius valstybė, kontroliuodama šiuos santykius

įvairiausiais įstatymais ir Vyriausybės nutarimais, reglamentuoja kur kas plačiau ir detaliau nei privačios žemės nuomos santykius. Norint įstoti ir dalyvaujant valstybinės žemės nuomos teisiniuose santykiuose daugiau reikia remtis administraciniais teisės norminiais aktais nei civiliniais. Tuo tarpu privačios žemės nuomos teisiniai santykiai pagrindė reglamentuojami LR CK.

Kalbant apie valstybinės žemės nuomos teisinius santykius, reikia pabrėžti negali tęstis ilgiau nei 99 metus (CK 6.549 str.) CK 6.549 str. taip pat pabrėžia, kad įstatymai gali nustatyti ir trumpesnius maksimalius žemės nuomos sutarties terminus, kaip antai Žemės įstatymas (Valstybės žinios. 1994, Nr. 34-620) numato, kad žemės nuomos teisinių santykių terminas nustatomas nuomotojos ir nuomininko susitarimu, bet ne ilgesniam kaip 25 metų laikotarpiui. Privačios žemės nuomos teisiniai santykiai skiriasi nuo valstybinės žemės nuomos teisinių santykių tuo jog, įmonei X dalyvaujant pastaruosiuose santykiuose, jie gali nutrūkti specialiaisiais pagrindais, t.y. valstybinės žemės sklypo nuomos teisiniai santykiai nutrūksta nuo sprendimo priėmimo dienos paimti žemės sklypą visuomenės poreikiams, nuo sprendimo priėmimo dienos atkurti nuosavybės teises, jeigu į šį sklypą numatyta atkurti nuosavybės teises pagal Lietuvos Respublikos piliečių nuosavybės teisių išlikusių nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymą (Valstybės žinios. 1997, Nr. 65-1556) arba nuo žemės sklypo panaudojimo dienos ne žemės ūkio paskirčiai, jeigu žemės sklypas yra miesto teritorijoje ir pagal teritorijų planavimo dokumentus numatyta šį žemės sklypą panaudoti ne žemės ūkio paskirčiai [85].

Kalbant apie žemės nuomos teisinius santykius, šie santykiai gali būti pagrindas atsirasti civiliniams žalos atlyginimo teisiniams santykiams. Žalos atlyginimo teisiniais santykiais pirmiausia siekiama kompensuoti padarytą žalą, o ne nubausti jį padariusį asmenį. Esminis dalykas šios atsakomybės taikymui yra ne tik neteisėti veiksmai, bet ir žalingos teisei priešingo veiksmo pasekmės. Šis bruožas yra skiriamasis bruožas nuo administracinės ar baudžiamosios atsakomybės teisinių santykių, kuriems atsirasti ne visada reikalingos žalingos pasekmės. Vadinamųjų formaliųjų nusikaltimo sudėčių atveju pasekmės yra nereikalingos, kadangi nusikaltimas yra laikomas užbaigtu nuo tam tikrų veiksmų atlikimo, vadovaujantis tuo, kad visuomenei svarbus interesas yra pažeistas formaliai pažeidus nustatytąją teisinę tvarką. Vien neteisėtų veiksmų atlikimas yra pagrindas baudžiamajai atsakomybei taikyti, tačiau tokiu atveju negali būti kalbos apie turtinę atsakomybę, kadangi žalingų pasekmių atsiradimas yra besąlygiškas civilinės atsakomybės pagrindas [68].

Grįžtant prie prievolinių teisinių santykių, reikia paminėti, kad įmonė įstodama į prievolinius teisinius santykius (kurių juridinis faktas pirkimo-pardavimo sutartis), nepriklausomai nuo to ar turtas perkamas iš fizinio ar juridinio asmens, įstoja kartu ir į organizacinius civilinius teisinius santykius, atsirandančius santykių dalyvių lygybės bei koordinacijos pagrindais.

Organizaciniai teisiniai santykiai yra civiliniai, nes jie atsiranda laisva valia, jų subjektai autonomiškai ir vienas kitam nepavaldūs.

Dažniausiai organizaciniai santykiai yra susiję su turтинiais ar neturtинiais ir padeda šiems santykiams atsirasti, formuotis ar juos įgyvendinti. Vieni iš organizacinių civilinių teisinių santykių yra vidiniai atstovavimo teisiniai santykiai, reguliuojami civilinės teisės normų [45]. Šiuo atveju atstovavimo teisiniais santykiais įmonė įgaliojimu, kuris yra šių teisinių santykių atsiradimo pagrindas, paveda asmeniui atstovauti įmonę bei dalyvauti prievoliniuose teisiniuose santykiuose (pvz. pirkimo-pardavimo). Tokiuose santykiuose įmonė yra atstovaujamas, o įgaliojamas asmuo - atstovas. Atstovavimo teisiniai santykiai yra reglamentuojami LR CK, darydami šiuos santykius civiliniais ir specifiniais tuo, kad jų galiojimo terminas yra apribojamas nurodant įgaliojimo galiojimo terminą. Nagrinėjama įmonė įgaliojime nėra nurodžiusi jo galiojimo termino, tačiau nors šių teisinių santykių galiojimo terminas įgaliojime ir nėra tiesiogiai nustatytas, jie vis tiek galioja tik tam tikrą laiko tarpą. Šiuo atveju yra laikoma, kad įgaliojimas yra neapibrėžtas ir, pagal CK 2.142 straipsnio 1 dalies nuostatas, galioja 1 metus nuo jo sudarymo datos. Tuo pačiu atstovavimo teisiniai santykiai galioja irgi vienerius metus.

Įgaliojimo terminas, nepriklausomai nuo to ar jis yra apibrėžtas ar neapibrėžtas, pagal CK 1.117 straipsnio 6 dalį yra naikinamas ir pasibaigusio įgaliojimo termino negalima atnaujinti. Šiuo atveju gali būti tik išduodamas naujas įgaliojimas. Kalbant apie atstovavimo teisinių santykių terminą, reikėtų paminėti, kad atstovavimo santykių pasibaigimas nesiejamas tik su įgaliojime ar įstatyme nustatyto termino pasibaigimu. Pažymėtina, kad atstovavimas yra dvejopo pobūdžio teisiniai santykiai. Visų pirma tai atstovo ir atstovaujamojo tarpusavio santykiai, paremti lojalumu, šalių tarpusavio pasitikėjimu, pagarba interesams. Pagal CK 2.151 str. atstovas turi pareigą elgtis sąžiningai, ginti atstovaujamojo teises ir interesus, neveikti priešingai atstovaujamojo interesams, o atstovaujamas turi pareigą bendradarbiauti su vykdančiu jo pavedimą atstovu, suteikti jam reikalingą informaciją, atlyginti pavedimo vykdymo išlaidas, sumokėti atlyginimą. Antai net jei įgaliojime nurodytas terminas pasibaigęs, bet atstovaujamas nėra atlyginęs atstovui pavedimo vykdymo išlaidas ar sumokėjęs atlyginimo, laikytina, kad atstovavimo santykiai nėra pasibaigę. CK 2.150 str. nurodoma, kad atstovas privalo pateikti atstovaujamojam ataskaitą apie savo veiklą ir atsiskaityti atstovaujamojam už viską, ką yra gavęs vykdydamas pavedimą. Įstatymas nekelia reikalavimo, kad tokia veiklos ataskaita ir atsiskaitymas turi būti pateikiami nepasibaigus įgaliojimo terminui. Darytina išvada, kad atstovavimo teisiniai santykiai tarp atstovo ir atstovaujamojo automatiškai nesibaigia pasibaigus įgaliojimo terminui. Antra, atstovavimo santykiai atsiranda tarp atstovo ir trečiųjų asmenų. Įgaliojimas suprantamas kaip rašytinis dokumentas, patvirtinantis, kad

atstovui suteiktos teisės veikti atstovaujamojo vardu nustatant ir palaikant santykius su trečiaisiais asmenimis, taip pat apibrėžiantis suteiktų teisių apimtį ir turinį. Pasibaigus įgaliojimo terminui, atstovas automatiškai netenka teisės veikti atstovaujamojo vardu nustatant ar palaikant santykius su trečiaisiais asmenimis. CK 2.149 straipsnyje nurodoma, kad atstovavimą reglamentuojančios normos atitinkamai taikomos ir tuo atveju, jeigu asmuo, kurio reikalus tvarkė kitas asmuo, neturėdamas įgaliojimo, vėliau patvirtina pastarojo veiksmus. Atsižvelgiant į išdėstytą, darytina išvada, kad įgaliojimo termino pasibaigimas nutraukia atstovo teisių galiojimą, tačiau bendrąja prasme neišreiškia atstovavimo santykių, kaip civilinės teisės normų pagrindu atsiradusių teisinių santykių, pabaigos momento tarp atstovo ir trečiųjų asmenų [77].

Nagrinėjama įmonė nuosavybės teise turėdama nemažai žemės ūkio paskirties žemės sklypų įstoja su valstybe į mokesčius teisinius santykius. Įmonė valstybinei mokesčių inspekcijai privalo sumokėti žemės mokesčių. Šiuo atveju mokesčių santykių atsiradimo pagrindas yra nuosavybės teisė į žemės sklypus. Šie teisiniai santykiai įmonei yra privalomi ir nedalyvavimas juose galimas tik įstatymų numatyta tvarka. Pvz. kai kurie rajonai dėl nederlingų metų gali būti atleisti nuo valstybinio žemės mokesčio. Mokesčiai teisiniai santykiai yra administraciniai, nes juose vienas subjektas – valstybė – yra privalomas, jie atsiranda valstybės iniciatyva, kitos šalies sutikimas nebūtinai bei santykiai atsiranda valstybės valdymo organams arba vykdomosioms ar savivaldos institucijoms įgyvendinant joms pavestas funkcijas ar uždavinius – viešojo valdymo srityje.

Mokesčiai teisiniai santykiai yra valdingo pobūdžio teisiniai santykiai tarp mokesčio mokėtojų ir valstybės vykdomosios valdžios institucijų - mokesčio administratorių. Mokesčio mokėtojas ir mokesčio administratorius dėl paties mokesčio, kaip prievolės valstybei, pobūdžio turi skirtingas teises ir pareigas. Tačiau kiekvienam mokesčio mokėtojui yra suteikta teisė užginčyti ir skųsti kiekvieną mokesčio administratoriaus ar jo pareigūno sprendimą laikantis Mokesčių administravimo įstatyme nustatytų terminų ir tvarkos (Valstybės žinios. 2004, Nr. 63-2243). Tokie sprendimai gali būti skundžiami ikiteisminei mokesčių ginčų nagrinėjimo komisijai. Kita vertus, jei mokesčio mokėtojas mano, kad ikiteisminėse mokesčių ginčų nagrinėjimo stadijose jam savo teisių nepavyko apginti, jis turi teisę kreiptis į teismą. Taigi čia matomas mokesčių teisinių santykių peraugimas į administracinius teisinius santykius ginamus tiek administracine, tiek ir teismine tvarka.

Įmonė gyvuodama neišvengia įstojimo į darbo teisinius santykius, reglamentuojamus darbo teisės šakos. Šie santykiai nėra priskiriami nei civilinei, nei administracinei teisės šakai, nes nuo civilinės teisės šakos juos skiria tai, kad ne taip kaip civilinei teisei, kurioje vyrauja šalių laisvės

reguliavimo metodas, darbo teisei būdingas pavaldumas ir vadovavimas, o nuo administracinės teisės šakos skiria tai, jog darbo santykiuose pavaldumas – nėra valstybės valdžios pasireiškimo būdas, o tai tik kooperuoto darbo rezultatas.

Įmonė į darbo teisinius santykius, kurių juridinis faktas - darbo sutartis, įstoja norėdama įgyvendinti įmonės uždavinius bei vystyti savo veiklą, kitaip tariant norėdama įgyvendinti savo teises ir teisėtus interesus. Tokių santykių viena šalis yra darbdavys, t.y. įmonė ir darbuotojas. Sutinkamai su Darbo kodekso 15 str., darbuotoju yra laikomas fizinis asmuo turintis darbinį teisingumą ir veiksnumą bei dirbantis pagal darbo sutartį už atlyginimą (Valstybės žinios. 2002, Nr. 64-2569). DK 16 str. nustato, kad darbdaviu yra laikoma įmonė, įstaiga, organizacija nepaisant jos nuosavybės formos, teisinės formos, rūšies bei veiklos pobūdžio. Darbo teisiniuose santykiuose darbuotojas turi pareigą už tam tikrą darbo užmokestį dirbti tam tikros kvalifikacijos, specialybės ar profesijos darbą, numatytą darbo sutartyje, paklusti nustatyti darbo tvarkai, tuo tarpu darbdavys turi pareigą suteikti sutartyje numatytą darbą, mokėti darbuotojui sulgygtą darbo užmokestį, užtikrinti darbo sąlygas, nustatytas darbo įstatymuose, kituose norminiuose aktuose, kolektyvinėje sutartyje ir šalių susitarimu (DK 93 str.).

Aukščiau minimi darbo teisiniai santykiai tarp darbuotojo ir darbdavio, kylantys iš darbo sutarties yra pagrindiniai darbo teisiniai santykiai, kurie reguliuojami darbo teisės. Jie dar vadinami darbo santykiais siaurąja prasme. Kiti darbo teisės reguliuojami glaudžiai su darbo santykiais susiję visuomeniniai santykiai į kuriuos įstoja nagrinėjama įmonė vadinami darbo teisiniais santykiais plačiąja prasme. Tai pvz. darbo teisiniai santykiai atsirandantys iki pagrindinio darbo teisinio santykio, tai yra iki darbo sutarties sudarymo. Visų pirma, tai įdarbinimo teisiniai santykiai, kylantys tarp asmenų, ieškančių darbo, asmenų, ieškančių darbuotojų, savivaldybių institucijų, nustatančių įdarbinimo kvotas darbdaviams, taip pat gyventojų užimtumo institucijų - teritorinių darbo biržų, įdarbinimo agentūrų ir pan. Tiesa, reikia pažymėti, kad įdarbinimo santykiai tai nėra vien teisiniai darbo ar su jais susiję santykiai. Šie santykiai daug platesnio turinio ir apima ne tik teisinius, bet ir ekonominius, socialinius aspektus, todėl jie negali būti reguliuojami tik darbo teisės normų. Darbo kodeksas reglamentuoja tik pačius svarbiausius klausimus, susijusius su įdarbinimo santykiais, visa kita palikdamas specialiam - Užimtumo rėmimo įstatymui (Valstybės žinios, 2006. Nr. 73-2762), Vyriausybės nutarimams ir net socialinių partnerių susitarimams. Taigi įdarbinimo teisiniai santykiai turi darbo, administracinės, civilinės teisės šakos reglamentuojamų požymių.

Kiti teisiniai santykiai į kuriuos įstoja nagrinėjama įmonė yra po pagrindinio darbo santykio (atsirandančio iš darbo sutarties) sekantys teisiniai santykiai atsirandantys pasibaigus pagrindiniam darbo santykiui. Tai visų pirma santykiai dėl individualių darbo ginčų nagrinėjimo, santykiai dėl

tam tikrų išmokų - išeitinės išmokos ar kompensacijos dėl darbuotojui padarytos žalos atlyginimo. Šių santykių dalyviais gali būti ne tik individualūs darbuotojas ir darbdavys, tačiau ir darbo ginčus nagrinėjantys organai, taip pat darbuotojo giminės ar paveldėtojai (pvz. darbuotojui mirus, jam priklausantis darbo užmokestis ir kitos sumos išmokamos mirusiojo šeimos nariams arba tiems asmenims, kurie jį laidojo). Individualius darbo ginčus nagrinėjančių institucijų sistema pagal pobūdį gali būti skirstoma į dvi grandis - ikiteisminę ir teisminę. Individualūs darbo ginčai priskirtini nagrinėti darbo ginčų komisijai, kuri yra būtinas kiekvieno darbo ginčo etapas. Ši įstatymo pozicija traktuotina kaip bendra taisyklė, kurios nesilaikymas sukelia teisinių padarinių: štai CPK 412 straipsnis nustato, kad „Jeigu asmuo kreipėsi į teismą nesilaikydamas ginčo išankstinės nagrinėjimo ne teisme tvarkos, teismas atsisako priimti ieškinį arba palieka jį nenagrinėtą“. Tai, kad įstatymas atskiras individualių darbo ginčų kategorijas priskiria tiesiogiai teismui, turi būti vertinama kaip bendrosios taisyklės išimtis. Darbo ginčų nagrinėjimo darbo ginčų komisijoje tvarką reglamentuoja DK, tuo tarpu darbo ginčų nagrinėjimas teisme vyksta pagal CPK nuostatas. Tačiau abiem atvejais galioja pagrindiniai civilinio proceso principai, kaip antai teisė kreiptis gynybos, kooperacija, koncentracija, viešumas, rungimasis, žodiškumas ir kiti [62]. Atsižvelgiant į tai, kad individualūs darbo ginčai nagrinėjami tiek vadovaujantis DK, tiek ir CPK, galima drąsiai teigti, kad teisiniai santykiai kurių juridinis faktas darbo sutarties pasibaigimas, t.y. santykiai susiję su darbo ginčų nagrinėjimu yra tiek darbo, tiek ir civiliniai procesiniai teisiniai santykiai. Darbo teisiniai santykiai priklauso materialinei teisės šakai, kuri nustato tik subjekto teisinę padėtį, apsprendžia ginčo nagrinėjimo būdą ir formą, o nenustato mechanizmo kaip realizuoti prievartą. Procesiniai teisiniai santykiai priklauso procesinei teisei, kuri padeda veikti kai yra konfliktas. Kiekviena materialinė teisė turi ją aptarnaujančią procesinę teisę. Šiuo atveju darbo teisė aptarnauja civilinio proceso teisę. Proceso teisė reguliuoja santykius, atsirandančius ginant pažeistas materialines teises. Procesiniai teisiniai santykiai išsiskiria subjektine sudėtimi - vienas subjektas visada yra teismas – būtinas proceso dalyvis, be to procesinio veiksnio apimtis priklauso nuo veiksnio esant materialiniams teisiniams santykiams apimties.

Kalbant apie darbo teisinius santykius, reikia paminėti, kad toli gražu ne visi teisiniai santykiai, susiję su darbu ir iš pirmo žvilgsnio atrodantys kaip darbo santykiai, yra darbo teisiniai santykiai. Akcinių bendrovių įstatymo 19 str. nustato, kad kiekviena bendrovė privalo turėti tokius bendrovės organus – visuotinį akcininkų susirinkimą, bendrovės vadovą, ir gali turėti stebėtojų tarybą ir valdybą (Valstybės žinios. 2000, Nr. 64-1914). Nagrinėjama įmonė turi visuotinį akcininkų susirinkimą, bendrovės vadovą ir valdybą. Vadovo, akcininkų susirinkimo bei valdybos santykiai su bendrove bei tarpusavyje yra specifiniai, nes juos reglamentuoja Darbo kodekso normos ir Akcinių

bendrovių įstatymas. Dėl šių priežasčių reikia išsiaiškinti kokie santykiai – darbo ar civiliniai- sieja įmonę ir jos valdymo organus. Tai aktualu, kadangi civilinė atsakomybė ir atsakomybė pagal darbo teisę, t.y. materialinė atsakomybė, skiriasi. Pagrindinė skirtybė yra ta, kad civilinė atsakomybė grindžiama visiško žalos atlyginimo principu, tuo tarpu darbuotojo atsakomybė pagal darbo teisę yra ribota (LR DK 245 str.). Jeigu įmonės administracijos vadovas būtų pripažįstamas įmonės darbuotoju, tai jis įmonei turėtų atsakyti ne pagal civilinės atsakomybės, o pagal darbo teisėje galiojančias materialinės atsakomybės taisykles. Ir atvirkščiai, jeigu būtų pripažįstama, kad įmonės administracijos vadovą ir įmonę sieja ne darbo, o civiliniai santykiai, tai administracijos vadovas įmonei privalėtų atsakyti pagal civilinės atsakomybės taisykles. Be to, jeigu būtų pripažįstama, kad įmonė ir jos administracijos vadovą sieja darbo santykiai, tai darytina išvada, jog vadovas gali būti atleistas iš darbo tik darbo įstatymų nustatytais atleidimo iš darbo pagrindais [66].

Daugumos užsienio šalių teisės, tame tarpe ir Lietuvos, pripažįsta, kad įmonę jos vadovą, akcininkus ir valdybą sieja civiliniai teisiniai santykiai. Tai reiškia, kad įmonės valdymo organams Lietuvos įstatymai nereikalauja sudaryti darbo sutarties, laikas, praleistas atliekant savo funkcijas, nėra įskaičiuojamas į darbo stažą, nesuteikiama teisė į atostogas, nedarbingumo pašalpas sergant ir pan.. Šie organai nėra įmonės darbuotojai, tarp jų ir įmonės nėra subordinacinių ryšių – esminio darbo santykių elemento, todėl būtent dėl šių priežasčių įmonę ir jos valdymo organus sieja civiliniai teisiniai santykiai. Atsižvelgiant į pačių santykių pobūdį, jų pripažinimas darbo ar jų esmę atitinkančiais santykiais prieštarautų ne tik Lietuvos, bet ir tarptautinei praktikai. Tokią poziciją įtvirtino ir Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2004 m. spalio 27 d. civilinės bylos Nr. 3K-3-480 nutartyje vienareikšmiškai pripažinęs, kad bendrovės valdybos nariams kaip ir administracijos vadovui pavedama veikti bendrovės vardu Akcinių bendrovių įstatymo ir bendrovės įstatų pagrindu. Tokie santykiai kvalifikuotini civiliniai pavedimo teisiniais santykiais, o ne darbo teisiniais santykiais [76]. Jie dar kartais yra vadinami pavedimo santykiais su smulkiais darbo santykių elementais. Esant pavedimo teisiniams santykiams taikomos civilinės teisės normos, o ne darbo teisės normos.

Nagrinėjama įmonė siekdama įgyvendinti savo teises ir teisėtus interesus, bei juos apsaugoti padedant valstybei, įstoja ir dalyvauja ir kituose nei autorės paminėtuose teisiniuose santykiuose, nes teisiniai santykiai yra to įgyvendinimo priemonė ir būdas.

IŠVADOS

Išnagrinėjus teisinių santykių sąvoką, esmę, prasmę, santykių rūšis bei atlikus kompleksinę analizę – teisinių santykių atpažinimas praktikoje, buvo gautos šios pagrindinės išvados:

1. Žmonės visuomenėje yra susiję įvairiausiais tarpusavio santykiais, kurie reikalauja tam tikro reguliavimo bei „įrėminimo“ į teisinius rėmus. Įteisinimo paslaugą šiuo atveju atlieka teisinis reguliavimas, kuris teisės normomis ir teisės principais darydamas poveikį žmogaus elgesiui pakreipti žmonių elgesį norima linkme.
2. Visuomeniniai santykiai į kuriuos įsikiša valstybė juos sunormindama vadinami teisiniais santykiais. Kitaip tariant jeigu visuomeniniai santykiai yra pripažinti valstybės ir patenka į valstybinio teisinio reguliavimo sferą, jie teisės priemonėmis yra sunorminami ir tampa oficialiais teisiniais santykiais.
3. Kiekvienas asmuo norėdamas įgyvendinti savo teises ir interesus bei juos apsaugoti padedant valstybei privalo įstoti į santykius patenkančius į valstybinio reguliavimo sferą, nes tokie santykiai yra teisių ir interesų įgyvendinimo priemonė ir būdas.
4. Šiuolaikinėje teisinėje literatūroje vyrauja dvejopa teisinių santykių samprata. Vieni teisininkai teigia, kad teisiniai santykiai yra teisės normomis sureguliuoti visuomeniniai santykiai, kiti tvirtina, kad teisiniai santykiai yra ypatingos rūšies visuomeniniai santykiai t.y. visuomeninio santykio teisinė forma. Teisė doktrinoje teisiniai santykiai bendriausia prasme yra apibrėžiami, kaip teisės normomis ar teisės principais sureguliuoti ir dėl to socializuoti žmonių santykiai, kurių dalyviai tarpusavyje susaistyti privalomos abipusių teisių ir pareigų pusiausvyros, ginamos valstybės.
5. Teisiniai santykiai nuo visuomeninių santykių skiriasi tam tikrais požymiais, kurie bendrai būdingi bet kokios rūšies teisiniams santykiams: teisiniai santykiai – realaus ir faktinio visuomeninio santykio teisinė išraiška, teisių santykių dalyviai pasižymi teisnumu, veiksnumu ir turi subjektines teises ir teises pareigas, teisiniai santykiai – teisės normų įgyvendinimo forma, teisiniai santykiai garantuojami valstybės prievarta, teisiniai santykiai

turi intelektualinių ir valinių elementų, teisiniai santykiai turi savo ypatingą struktūrą – subjektą, objektą, turinį.

6. Kiekvienas teisinis santykis gali atsirasti, pasibaigti ar pasikeisti tik esant tam tikrai prielaidai, kuri teisės teorijoje vadinama juridiniu faktu. Bendriausiu požiūriu juridiniai faktai – tai tam tikri konkretaus gyvenimo faktai (aplinkybės) su kurių būvimu teisės normos sieja konkrečių teisinių santykių sukūrimą, pasikeitimą ar pasibaigimą.
7. Teisinėje literatūroje yra išskirta labai daug teisinių santykių rūšių, kurios klasifikuojamos atsižvelgiant į įvairius kriterijus: teisės šakas, teisės turinį, teisinių santykių funkcijas, turinį, veikimo laiką, gynimo būdą, reguliavimo tikslą, subjektų apibrėžtumą, subjektų skaičių, ryšių tarp santykio šalių pobūdį ir kt.
8. Norint teisinius santykius priskirti tam tikrai teisės šakai reikia išsiaiškinti viešojo ar privačiojo valdymo srityje atsiranda teisiniai santykiai, ar vienas iš subjektų yra privalomas, koku būdu ginami teisiniai santykiai – ar administraciniu, ar teisiniu, bei kam atsako teisinių santykių subjektas pažeidęs teisės normas.
9. Tiek fizinis, tiek ir juridinis asmuo per savo gyvenimo ar gyvavimo laikotarpį įstoja ir dalyvauja daugelyje teisinių santykių rūšių. Į vienus iš jų jie įstoja savo noru ir juose yra pageidaujami, į kitus taip pat įstodami savo noru jie yra nepageidaujami ir/ar nenaudingi, trečiuose dalyvauja todėl, kad dalyvavimas juose yra privalomas, priverstinis, ketvirtuose dalyvavimas yra būtinas norint įgyti juridinį faktą dalyvauti dar vienuose teisiniuose santykiuose arba dalyvavimas juose yra būtinas kaip lygiagretus dalyvavimas greta kitų teisinių santykių.

Raktiniai žodžiai: visuomeniniai santykiai, reguliavimas, teisiniai santykiai, subjektas, teisės, pareigos.

TEISINIAI SANTYKIAI IR JŲ RŪŠYS

SANTRAUKA

Magistro baigiamajame darbe yra kalbama apie teisinių santykių sampratą, požymius, struktūrą, teisinių santykių rūšis bei jų atpažinimą praktikoje.

Autorius analizuodamas Lietuvos bei užsienio teisės teoretikų mintimis patiekia dvejopą teisinių santykių sampratą, kur vieni teisininkai teigia, kad teisiniai santykiai yra teisės normomis sureguliuoti visuomeniniai santykiai, kiti tvirtina, kad teisiniai santykiai yra ypatingos rūšies visuomeniniai santykiai, t.y. visuomeninio santykio teisinė forma. Nepriklausomai nuo to kaip teisiniai santykiai apibrėžiami, darbe yra išskiriami pagrindiniai teisinių santykių požymiai, kurie ir atskiria juos nuo visuomeninių santykių. Pabrėžiama, kad teisiniai santykiai yra tokie visuomeniniai santykiai kurie apibrėžti teisinėmis normomis arba teisiniais principais, juose dalyvauja tam tikri dalyviai, teisės teorijoje vadinami subjektais turinčiais subjektines teises ir teises pareigas, jie yra realaus ir faktinio visuomeninio santykio teisinė išraiška, taip pat jie turi tam tikrą struktūrą, susidedančią iš atskirų, sudėtingų ir tarpusavyje susijusių elementų - subjektas, objektas, turinys, forma - kurie literatūros analizės bei lyginamojo metodo pagalba darbe labai plačiai aprašomi.

Didžiausias dėmesys arbe yra skiriamas teisinių santykių rūšims, bei jų atpažinimui praktikoje. Kiekvienas asmuo norėdamas pasinaudoti įstatymo legalizuota teise teisnumo lygmeny ir paversti teisnumą subjektine teise, įstoja į įvairiausių teisinius santykius, kurie yra asmens teisės ir teisėtų interesų įgyvendinimo priemonė ir būdai. Įstojimas į vienos rūšies teisinius santykius išplaukia iš įstojimo į kitos rūšies teisinius santykius. Autorius analizuodamas įvairiausių teisinius santykius pateikia paaiškinimus, kodėl tam tikros rūšies teisiniai santykiai yra priskiriami būtent vienai ar kitai teisės šakai. Norint teisinius santykius priskirti tam tikrai teisės šakai reikia išsiaiškinti viešojo ar privačiojo valdymo srityje atsiranda teisiniai santykiai, ar vienas iš subjektų yra privalomas, koku būdu ginami teisiniai santykiai – ar administraciniu, ar teisiniu, bei kam atsako teisinių santykių subjektas pažeidęs teisės normas. Atsakius į šiuos klausimus teisinius santykius galima priskirti atitinkamai teisės šakai.

Detali teisinių santykių analizė parodė, kad ne visada dalyvavimas teisiniuose santykiuose priklauso nuo subjekto valios. Antai vieni asmenys nori įstoti į teisinius santykius, ir jie yra arba

pageidaujami arba nepageidaujami ir nenaudingi, o kiti nenori susisaistyti teisiniais santykiais, tačiau jie įtraukiami į juos ir turi elgtis kaip teisinių santykių dalyviai.

Key words: public relations, regulation, legal relations, entities, rights, obligations

LEGAL RELATIONS AND THEIR TYPES

SUMMARY

The master's degree thesis deals with the concept, features, structure, and types of legal relations as well as identification thereof in practice.

In this analysis the author invokes the ideas of Lithuanian and foreign law theoreticians to present an ambivalent concept of legal relations where one lawyers hold that legal relations are public relations regulated by the rules of law, while others maintain that legal relations are public relations of a specific type, i.e., a legal form of the public relation. Whatever the definition of legal relations is, the thesis singles out basic features of the legal relations which point them out of public relations. It is highlighted that legal relations are such public relations which are defined by legal provisions or rules; there are certain actors in these relations called entities in the theory of law. These legal entities exercise individual rights and legal obligations; they are the legal expression of realistic and factual public relation. Also, they have a certain structure consisting of individual, complicate and interrelated elements – entity, subject matter, contents, form – which are widely discussed in the paper using the analysis and comparative method.

The thesis focuses on the types of legal relations and their identification in practice. Every person willing to use the statutory legalised law at legal capacity level and to convert legal capacity into individual right shall enter various legal relations constituting a means and method of personal rights and righteous interests. Entering one type of legal relations ensues entering another type of legal relations. In the analysis of various legal relations the author gives explanations as to why legal relations of a certain type are identified as one or another specific branch of law. In order to attribute legal relations to a certain branch of law, it is necessary to find out whether the legal relations appear in the field of public or private management, whether any one entity is obligatory, what kind of legal remedies are applied (administrative or judicial), and to whom the entity is amendable to in case of violation of the rules of law. The answers to the mentioned questions enable identification of the legal relations as an appropriate branch of law.

The detailed analysis showed that participation in legal relations does not always depend on the entity's will. For example, some persons are willing to enter into legal relations and they are

desirable or undesirable and unbeneficial, while others don't want to get bound by legal relations but get involved anyway and then should act as the actors in the legal relations.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Norminiai aktai, jų projektai ir aiškinamieji raštai

Lietuvos Respublikos norminiai aktai, jų projektai ir aiškinamieji raštai:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija//Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymas//Valstybės žinios. 1999, Nr. 13-308.
3. Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas//Valstybės žinios. 1985, Nr. 1-1;
4. Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymas//Valstybės žinios. 2000, Nr. 64-1914.
5. Lietuvos Respublikos asociacijų įstatymas//Valstybės žinios. 2004, Nr. 25-745.
6. Lietuvos Respublikos aukštojo mokslo įstatymas//Valstybės žinios. 2000, Nr. 27-715.
7. Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymas//Valstybės žinios. 1999, Nr. 50-1598;
8. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas//Valstybės žinios. 2000, Nr. 89-2741.
9. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas// Valstybės žinios. 2000, Nr. 74-2262.
10. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas//Valstybės žinios. 2002, Nr. 36-1340;
11. Lietuvos Respublikos darbo kodeksas//Valstybės žinios. 2002, Nr. 64-2569.
12. Lietuvos Respublikos draudimo įstatymas//Valstybės žinios. 2003, Nr. 94-4246;
13. Lietuvos Respublikos gydytojo medicinos praktikos įstatymas//Valstybės žinios. 1996, Nr. 102-2313.
14. Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų mokesčio įstatymas//Valstybės žinios. 2002, Nr. 73-3085.
15. Lietuvos Respublikos žemės mokesčio įstatymas// Valstybės žinios. 1992, Nr. 21-612.
16. Lietuvos Respublikos kilnojamojo turto įkeitimo įstatymas//Valstybės žinios. 1997, Nr. 60-1400.
17. Lietuvos Respublikos mokesčių administravimo įstatymas//Valstybės žinios. 2004, Nr. 63-2243.
18. Lietuvos Respublikos nekilnojamojo turto registro įstatymas//Valstybės žinios. 1996, Nr. 100-2261.

19. Lietuvos Respublikos prezidento rinkimų įstatymas//Valstybės žinios. 1993, Nr. 2-29.
20. Lietuvos Respublikos profesinių sąjungų įstatymas//Valstybės žinios. 1991, Nr. 34-933.
21. Lietuvos Respublikos profesinių sąjungų įstatymo preambulės ir 1 straipsnio pakeitimo įstatymas
http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=219527&p_query=&p_tr2=; prisijungimo laikas 2006-10-30.
22. Lietuvos Respublikos piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymą//Valstybės žinios. 1997, Nr. 65-1556.
23. Lietuvos Respublikos referendumo įstatymas//Valstybės žinios. 2002, Nr. 64-2570.
24. Lietuvos Respublikos religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymas// Valstybės žinios. 2000, Nr. 40-1115.
25. Lietuvos Respublikos santuokos ir šeimos kodeksas//Valstybės žinios. 1969, Nr. 21-186;
26. Lietuvos Respublikos savivaldybių tarybų rinkimų įstatymas//Valstybės žinios 1994, Nr. 53-996.
27. Lietuvos Respublikos seimo rinkimų įstatymas//Valstybės žinios. 1992, Nr. 22-635.
28. Lietuvos Respublikos seimo teisės ir teisėtvarkos komiteto išvada dėl Lietuvos respublikos notariato įstatymo 27 straipsnio papildymo
http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=254868, prisijungimo laikas: 2006-09-09
29. Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas//Valstybės žinios. 1991, Nr. 23-593.
30. Lietuvos Respublikos turto ir verslo vertinimo pagrindų įstatymas//Valstybės žinios. 1999, Nr. 52-1672.
31. Lietuvos Respublikos Užimtumo rėmimo įstatymas//Valstybės žinios, 2006. Nr. 73-2762.
32. Lietuvos Respublikos žemės įstatymas//Valstybės žinios. 1994, Nr. 34-620;
33. Lietuvos Respublikos žemės reformos įstatymas//Valstybės žinios. 1991, Nr. 24-635.
34. Lietuvos Respublikos žemės ūkio paskirties žemės įsigijimo laikinojo įstatymo ir Žemės ūkio paskirties žemės įsigijimo laikinojo įstatymo pakeitimo įstatymo pakeitimo įstatymas//Valstybės žinios. Valstybės žinios. 2006, Nr. 82-3259 .

Specialioji literatūra

Vadovėliai, įvairios knygos:

35. Aleknavičius P. Žemės teisė. Vilnius: Jandrija, 2005.
36. Birmontienė T., Jarašiūnas E., Kūris E. ir kt. Lietuvos konstitucinė teisė. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2001.
37. Charkovas P. Atsiskaitymai negrynaisiais pinigais. Vilnius: Justitia, 2000.
38. Ильин И.А. Теория государства и права. Москва: Зерцало, 2003.
39. Laurinavičius A. Tarnybinė teisė: statutinės valstybės tarnybos teisinis reguliavimas. Monografija. Vilnius, 2003.
40. Leonas P. Teisės enciklopedija. Vilnius, 1995.
41. Lietuvos TSR Liaudies švietimo ministerija Vilniaus darbo raudonosios vėliavos ir tautų draugystės ordinų valstybinis V. Kapsuko universitetas. Valstybės ir teisės teorija. Vilnius: Mintis, 1989.
42. Marcijonas A., Gudavičius B. Mokesčių teisė. Vilnius: teisinės informacijos
43. Марченко М.Н. Теория государства и права. Москва: Проспект, 2006.
44. Марченко М.Н. Теория государства и права. Том 2. Москва, 2004.
45. Mikėlėnas V. Civilinė teisė. Vadovėlis. Justitia, Kaunas 1997.
46. Mikėlėnas V. Prievolių teisė. Vilnius: Justitia, 2002. 1. d.
47. Monkevičius E. Žemės teisė. Vilnius: Justitia, 2006.
48. Prapiestis J. Namų advokatas. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2002.
49. Поляков А.В. Общая теория права. Санкт-Петербург: Издательский дом, 2004.
50. Tarptautiniai turto vertinimo standartai // vertimas iš anglų k. – Vilnius: Finansų ministerija, 1995. T. 1.
51. Tiažkijus V. Darbo teisė: teorija ir praktika. Vilnius: Justitia, 2005. T. 1.
52. Vaišvila A. Teisės teorija. Vilnius: Justitia, 2004.
53. Vaitkevičius P. S. Šeimos narių turtiniai teisiniai santykiai. Vilnius: Justitia, 2006.
54. Vansevičius S. Valstybės ir teisės teorija. Vilnius: Justitia, 2000.
55. Варывдин В.А. Право. Схемы, таблицы, определения. Москва, 2003.
56. Вишневский А.Ф., Горбатов Н.А., Кучинский В.А. Общая теория государства и права. Москва: Издательство деловой и учебной литературы, 2004.
57. Жаркой М.Э. Кривачев А.А. Теория права и государства. Москва, 2004.

Kita specialioji literatūra:

58. Ar darbdavys atleidęs darbuotoją iš darbo nesant pastarojo kaltės , gali įgyvendinti konkurencijos ribojimo sutartį?
www.fcsl.edu/baltic/vol2n2/Venslovas%20Jurgis.pdf; prisijungimo laikas 2006-10-01
59. Bendrosios nuosavybės teisė//http://www.mruni.lt/~vypaka/dokumentai/Bendr_nuosavye.ppt; prisijungimo laikas 2006-11-19
60. Civilinė teisė
//http://www.justitia.lt/index.php?open=knygos&sub=knyga&knygos_id=76&temos_id=; prisijungimo laikas 2006-11-19
61. Civilinė teisė kaip teisės šaka//http://www.mruni.lt/~vypaka/dokumentai/paskaita%2003_CT%20santykiai.ppt; prisijungimo laikas 2006-11-19;
62. Darbo ginčai: LR darbo kodekso ir CPK taikymo problemos//<http://www.vtvk.lt/index.php?n=455&l=lt>; prisijungimo laikas 2006-11-20;
63. Darbo santykiai//<http://www.svv.lt/index.php/lt/29787/#2>; prisijungimo laikas 2006-09-05.
64. 35 Darbuotojų ir darbdavių santykiai
//http://www.lrinka.lt/Leidiny/darbo_santykiai/2000.6.isknygos.phtml; prisijungimo laikas 2006-10-16.
65. Draudimo formos ir rūšys// http://www.moku.lt/darbai/moku.lt_draudimo_formos_ir_rusys; prisijungimo laikas 2006-10-01
66. Įmonių vadovų atsakomybė Lietuvoje: teismų praktika
//www.norcous.lt/download.php/fileid/25; prisijungimo laikas 2006-11-20;
67. Kam reikia registruoti// <http://www.registrucentras.lt/ntr/savininkas/kodel.php>; prisijungimo laikas 2006-10-20.
68. Konspektai//www.konspektai.cjb.net; prisijungimo laikas 2006-09-10, 2006-10-01, 206-10-10, 2006-10-12, 2006-11-01.
69. Mokesčių teisės aktų taikymas ir naujovės pagal naują Mokesčių administravimo įstatymą//<http://www.vmi.lt/lt/?itemId=1014490>; prisijungimo laikas 2006-10-20.

70. Mokinių priėmimas į mokyklą, perėjimas į kitą mokyklą ir pašalinimas iš mokyklos// <http://klevas.w3.lt/priemimas.htm>; prisijungimo laikas 2006-10-16.
71. Mokykla//<http://lt.wikipedia.org/wiki/Mokykla>; prisijungimo laikas 2006-09-30.
72. Naujienų biuletenis// <http://www.litlex.lt/portal/papildomiok/Naujienu%20biuletenis%20200310.pdf>; prisijungimo laikas 2006-11-20;
73. Nekilnojamojo turto vertinimas// <http://www.matininkai.lt/paslaugos/vertinimas/nekilnojamojo>; prisijungimo laikas 2006-09-30.
74. 26. Povilas Vytautas Levickis Lietuva ir Europos socialinė chartija// http://www.etib.lt/site_files/Lietuvos%20narystei%205/Levickis.doc; prisijungimo laikas 2006-10-10.
75. Šeimos politikos ir teisės iššūkiai besiplečiančioje Europoje//<http://www.gay.lt/family/vanagiene.asp>; prisijungimo laikas 2006-10-01;
76. Tantjėmų ir premijų apmokestinimas // <http://verslo.banga.lt/lt/leidinys.full/43d29cac5905a>; prisijungimo laikas 2006-09-05.
77. Teisės aktai// http://www.tm.lt/?item=taktai_list&aktoid=50801&strnr=2.142; prisijungimo laikas 2006-09-05.
78. Vagystė//<http://lt.wikipedia.org/wiki/Vagyst%C4%97>; prisijungimo laikas 2006-10-01
79. <http://www.infolex.lt/portal/start.asp?act=lit&leidID=4>; prisijungimo laikas 2006-11-19;

Praktinė medžiaga

Lietuvos Respublikos teismų praktika:

80. 2006 m. balandžio mėn. Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo priimtų nutarčių apžvalga//<http://www.aaa.lt/lt/news/view/?id=25>; prisijungimo laikas 2006-10-16
81. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 1997 m. liepos 10 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos mokesčių administravimo įstatymo 55 straipsnio antrosios dalies 1 punkto, 56 straipsnio ketvirtosios dalies 1, 2 punktų ir 58 straipsnio trečiosios dalies atitikimo Lietuvos respublikos konstitucijai”

- <http://www.infolex.lt/scripts/sarasas2.dll?Tekstas=1&Id=23703>; prisijungimo laikas 2006-10-20.
82. Lietuvos Respublikos 1998 m. kovo 10 d. Konstitucinio teismo nutarimas dėl Lietuvos Respublikos valdininkų įstatymo 20 straipsnio trečiosios dalies atitikimo Lietuvos Respublikos konstitucijai//<http://www.lrkt.lt/dokumentai/1998/n8l0310a.htm>; prisijungimo laikas 2006-11-19;
83. Lietuvos Respublikos Vyriausiojo administracinio teismo 2004 sausio mėn. 29 d. nutartis// <http://www.lvat.lt/getdocument.aspx?id=a0ed4911-255f-4e3e-b9ff-ea2f5737364d>; prisijungimo laikas 2006-09-30.
84. Lietuvos Respublikos Vyriausiojo administracinio teismo 2003 gruodžio mėn. 15 d. nutartis// <http://www.lvat.lt/getdocument.aspx?id=179baf8e-024e-4c1a-bc98-79744f5c6a6d>; prisijungimo laikas 2006-10-16.
85. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. vasario 18 d. Nr. 236 nutarimas „Dėl valstybinės žemės ūkio paskirties žemės sklypų pardavimo ir nuomos“//Valstybės žinios. 2003, Nr. 18-780.
86. Teismų praktika. LAT. Nutartis 2005-04-20. Civilinė byla Nr. 3K-3-225/205.

PRIEDAS

2 lentelė. Teisinių santykių rūšys

TEISINIŲ SANTYKIŲ RŪŠYS	
Klasifikavimo kriterijus	Rūšys
Pagal teisės šakas	Konstituciniai Administraciniai Civiliniai Baudžiamieji Pilietiniai Darbo Šeimos Komerčiniai Ekologiniai Kt.
Pagal funkcionuojamąjį kriterijų	Reguliaciniai Sankcijų taikymo arba teisingumo vykdymo Auklėjamieji
Pagal teisės turinį, tikslą	Materialūs Procesiniai
Valstybės atžvilgiu	Bendrieji Konkretūs
Pagal subjektų apibrėžtumą	Absoliutiniai Santykiniai
Pagal subjektų skaičių	Paprasti Sudėtingi
Pagal santykių pobūdį	Pozityvūs Deliktiniai
Pagal veikimo laiką	Trumpalaikiai Ilgalaikiai
Pagal subjektų rūšis	Fizinių asmenų tarpusavio Fizinių ir juridinių asmenų tarpusavio Tarp piliečių ir valstybės Tarpvalstybiniai
Pagal gynimo būdą	Ginami administracine tvarka Ginami teismine tvarka
Pagal teisinio reguliavimo tikslą	Vidaus Išorės